

Галина Сапун

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3
КЛАС

ЧАСТИНА 1

Видавництво

™ «Підручники
і посібники»

УДК 811.161.2(075.2)
С19

Підручник написано відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- — початок уроку / уроків
- — прочитай
- — виконай письмово
- — попрацюйте в парі (групі)
- — проведи дослідження мовних та літературо-
знавчих секретів
- — виконай удома

Інтернет-підтримка.
Інтерактивні завдання, тести, вправи
розміщено на сайті www.pp-books.com.ua

Сапун Г.

С19 Українська мова та читання: підруч. для 3 кл. закл.
загал. середн. освіти. У 2 ч. Ч. 1 / Г. Сапун. — Тернопіль : Під-
ручники і посібники, 2020. — 128 с.

ISBN 978-966-07-3627-6

ISBN 978-966-07-3628-3 (Ч. 1)

УДК 811.161.2(075.2)

ISBN 978-966-07-3627-6

© Сапун Г., 2020

ISBN 978-966-07-3628-3 (Ч. 1) © Видавництво «Підручники і посібники», оригінал-макет, 2020

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

ПРИВІТ, УЧНІВСТВО ТРЕТЬОГО КЛАСУ!

Запрошую в захопливу мандрівку світом українського слова. На уроках ви дізнаєтеся чимало секретів української мови: у який спосіб наше життя пов'язане з мовою, як мова допомагає нам читати, спілкуватися.

На моїх сторінках «живуть» вірші й оповідання, казки і легенди, п'єси і байки, статті та матеріали з вільних інтернет-джерел... Персонажі творів допоможуть вам зрозуміти, як чинити в різних ситуаціях, збагатять ваш словниковий запас.

Виконуючи мої завдання, дізнаєтесь, як взаємодіяти з однокласниками, висловлювати власну думку та слухати інших стосовно різних ситуацій.

Успіхів вам, наполегливості, радості, нових відкриттів!

Ваш підручник

ЗВУКИ І БУКВИ. АЛФАВІТ. НАГОЛОС

ШКІЛЬНИЙ ДЗВІНОК НАС КЛИЧЕ ДО НАВЧАННЯ

1.

ДО ШКОЛИ

Останній день канікул,
мов свічка, догорів.
Готуйтеся до праці,
маленькі школярі.
Ідіть завжди до школи
веселі, не сумні,
шукайте щастя, долі
в науці, у знанні.
Наука дасть вам силу
дістатись до мети,
а Україні милій —
в потребі допомгти.

Роман Роляник

2.

1. Про який день ідеться у вірші? Які слова допомогли тобі це визначити? До чого автор закликає школярів? З яким настроєм ти йдеш до школи?
2. Скільки строф у вірші? З якою інтонацією потрібно читати кожен строфу?

3.

1. Спиши друге речення. Підкресли букви, які позначають голосні звуки.

Пригадай! Голосні звуки утворюються лише за допомогою голосу. В українській мові шість голосних звуків: [a], [o], [y], [e], [и], [і]. Позначають їх десятьма буквами: а, я, о, у, ю, е, є, и, і, ї.

2. Прочитай речення. Поміркуй, які слова пропущені. Запиши. За потреби скористайся словами для довідки.

Закінчилося

≡	●	—	●
---	---	---	---

. Настала

●	≡	●	≡
---	---	---	---

. Ми знову зустрілися в

—	—	●	≡	●
---	---	---	---	---

. Тут нас зустріли

—	—	●	—	●	≡	●
---	---	---	---	---	---	---

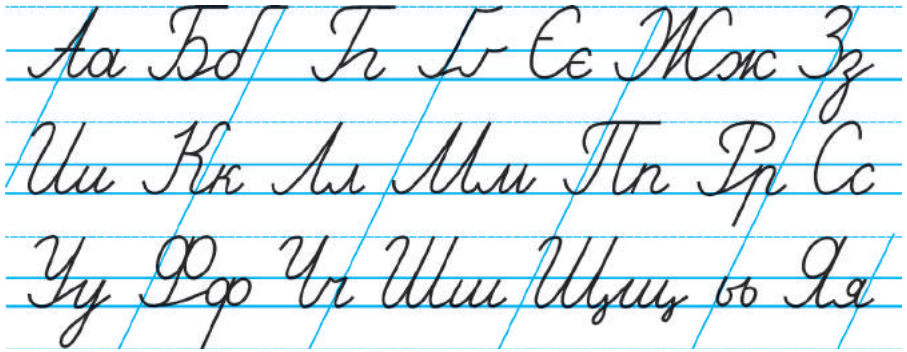
.

Слова для довідки: осінь, вчителі, літо, школі.

3. Виконай завдання на вибір. У записаних реченнях попередньої вправи підкресли:
 - ✓ букви, що позначають голосні звуки.
 - ✓ букви, що позначають приголосні звуки.
4. Пригадай український алфавіт. Запиши в зошиті пропущені букви.

4. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Запиши 10 слів, які починаються голосним звуком.
- ✓ Запиши 10 слів, які починаються приголосним звуком.

5. Прочитай. Визнач жанр твору.

У БІБЛІОТЕЦІ

День добігав до вечора. У бібліотеці ставало зовсім тихо.

Тільки ще сонечко краєм промінчиків заглядало на полиці, де лежало багато книг. Та раптом, не втримавшись від розмов, одна маленька книжечка прошепотіла іншій:

— Ти знаєш, мене вже так довго ніхто не відвідував! Мабуть, я стаю нецікавою... А так хотілося б ще дарувати хороший настрій читачам!

Уважно вислухавши, інша книжечка відповіла:

— Не одна ти сумуєш! До мене теж рідко приходять читачі, але я сподіваюся і чекаю, що вони до нас повернуться. От уяви на мить, якщо на деякий час не стане інтернету, модних мобільних телефонів. До кого тоді діти будуть звертатися по допомогу? Звичайно, прийдуть до нас у бібліотеку. Просто зараз такий час, що ми відпочиваємо.

— Ой, як ти мудро розмірковуєш!

Книги ще довго шепотіли між собою, заспокоюючи одна одну...

Юлія Хандожинська

6. 1. Де відбувалися події? Про що розмовляли книжечки?

Пригадай!

Текст складається із зачину, основної частини, кінцівки.

2. Скільки абзаців у тексті?

3. З якої частини тексту ти довідався / довідалася, де жили книги? Про що ти дізнався / дізналася з кінцівки?

7. 1. Прочитайте за особами розмову книжечок. Постарайтеся інтонацією передати стурбованість, хвилювання.

2. Прочитайте, які книги принесли діти для класної бібліотеки.

Іван Андрусяк «Лякація», Анатолій Качан «За нашим садом грає море», Леся Воронина «Хлюсь та інші», Мар'яна Савка «Казка про Старого Лева», Сашко Дерманський «Маляка — принцеса Драконії», Зірка Мензатюк «Київські казки», Іван Малкович «Різдвяна рукавичка».

3. Пригадайте, як розміщують книги в бібліотеках. Заповніть картку за зразком:

Нові книги

Автор	Назва книги
1. <i>І. Андрусяк</i>	<i>Лякація</i>
2.	
3.	

бібліотека

8. 1. Запиши шість «бібліотечних» слів за абеткою. Поцікався, які слова записали інші учні.

2. Випиши з другого абзацу казки Юлії Хандожинської «У бібліотеці» слова, у яких однакова кількість голосних і приголосних звуків.

3. Прочитай початок речень. Поміркуй, як їх закінчити.
Запиши доповнені речення.

Сьогодні ми були в Тут багато цікавих Я хочу прочитати про Артем у читальному залі розглядає журнал «...». А Наталка вибрала книжку «...».

9. 1. Прочитай і відгадай загадки.

Всім про все вона розкаже
і **малюночки** покаже.
Усіх розуму навчить,
хоч сама завжди мовчить.

Ганна Чубач

Ми зайшли у гарний дім.
Книжечки живуть у нім.
Хочеш книгу прочитати —
можеш тут її узяти.

2. Спиши одну загадку (на вибір). Побудуй звукову модель виділеного слова.

10. Прочитай.

МАНДРІВКА В КРАЇНУ СЛОВНИКІВ

Уміння користуватися словниками важливе для кожної людини. Адже в словниках зібрані знання, накопичені багатьма поколіннями. Ці книги вчать нас, бережуть наші сили і час, допомагають виправляти помилки.

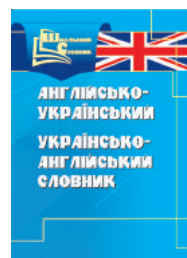
Існує багато різних словників. Тлумачний, орфографічний, фразеологічний, літературознавчий, математичний... Але головне не просто знати про ці словники, а й заглядати в них.

Словники називають книгами-всезнайками. У них немає нічого зайвого, зате є багато корисного.

Носити із собою потрібний словник не завжди зручно. Проте всю необхідну інформацію можна помістити у вашому ноутбучі або планшеті. Причому ви зможете носити

його із собою, і потрібна кількість словників у вас буде завжди та скрізь! Це дуже зручно.

11. 1. Про що ти дізнався / дізналася зі статті? Для чого потрібні словники? Чому словники називають книгами-всезнайками?

2. У яких книгах (крім словників) можна знайти наукову інформацію?

12. 1. Розгляньте словники, які є в класній бібліотечці. Визначте, хто їх укладав; скільки слів містить словник; для кого він призначений.

2. Складіть свій «Літературознавчий словничок» (8–10 слів).

13. 1. Прочитай вислови. Запиши в зошит ті вислови, з якими погоджуєшся.

1. Словник допомагає грамотно писати. **2.** Якщо на парті лежатиме словник, то я напишу диктант без помилок. **3.** Енциклопедії допомагають відкривати для себе нове. **4.** Я вмю користуватися словником.

2. Прочитай. Поміркуй, які слова пропущені (скористайся малюнком зі словниками).

Якщо я сумніваюся, як правильно написати слово, можу скористатися ... словником. Якщо мені потрібно записати слово англійською мовою, я скористаюся ... словником. Якщо я не розумію значення слова, можу скористатися ... словником. Якщо я хочу дізнатися, коли доречно вживати приказку чи інший сталий вислів, можу скористатися ... словником.

14. Досліди, як в «Орфографічному словнику» розміщені слова, у яких однакова перша літера.

Крок 1. Розглянь фрагмент сторінок словника.

а́грус, -у
агрусі́вка, -и
адама́нт, -у
ада́птер, -а
ада́птувати, -ую, -уєш
а́дже, *спол., част.*
азбу́ка, -и, *д. і м.* -ці

ба́штáн, -áну і -а́на
ба́штани́ще, -а
баю́ра, -и
бджі́лка, -и, *д. і м.* -ці,
мн. -лки, -лок;
дві бджі́лки

до́рога, -и, *д. і м.* -зі, *мн.*
до́роги, до́ріг
до́рого, *присл.*
до́рожити, -жу, -жи́ш,
-жи́ть,
-жи́мо, -жи́те, -жа́ть
до́рожне́ча, -і, *ор.* -єю

Крок 2. Прочитай слова. Зверни увагу на першу букву в кожній колонці.

Крок 3. Зверни увагу на другу букву в словах кожної колонки.

Крок 4. Якщо другі букви однакові, дивися на треті букви.

Крок 5. Зроби висновки.

15. 1. Склади список шкільного приладдя за абеткою. У словах на ту саму букву бери до уваги другу букву.

Пенал, олівці, фарби, альбом, ручка, зошити, фломастери, папір.

2. Утвори слова. Запиши їх за абеткою.

т р
т а е

в е
е р с
ь е н

о м т
р е

р о
й е г

я у л
в и ц

з а н
а я
д в н

к а з
к ю р

е р т
м п е
д

3. Склади і запиши речення з двома словами (на вибір).

16. 1. Прочитай вірш. Про що мріє дівчинка? Чи є в тебе схожі мрії?

ЧОГО Я ВЧУСЯ?

Вдома вчить мене матуся,
в школі вчить мене учитель,
і сама я пильно вчуся
рідним словом говорити.

Вчусь не тільки говорити,
а й читати і писати,
щоби здивувались діти,
щоб раділи мама й тато.

Щоб пішла між люди слава,
щоб сказали: «От, д..тинка!
Пил..на, мудра і ласкава
ця мален..ка (у,У)країнка!»

Михайло Маморський

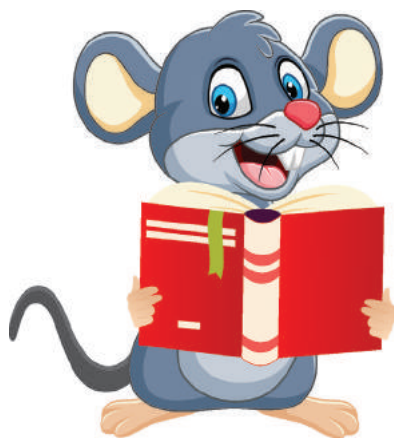

2. Спиши третю строфу вірша, уставляючи пропущені букви.

17.

ПРО КОРИСТЬ ЧИТАННЯ

За сьогодні сіра мишка
з'їла вже четверту книжку,
а така ж мала —
майже як була.

Докоряє миша-мама:
— Не читала ти їх, мабуть,
а без цього ти
не будеш рости.

Це, дитинко, знають всі
миші й навіть люди:
не читаєш, а їси —
користі не буде.

Іван Андрусяк

18. 1. Хто дійові особи вірша?
2. Чому мишка не виросла?
3. Прочитай слова. Які з них допоможуть описати вірш?
цікавий	нудний	страшний
захопливий	смішний	повчальний
незрозумілий	пізнавальний	реалістичний

19. 1. Обговоріть, коли буде користь від книжки.
2. Поставте кілька запитань за змістом вірша.

3. Склади прислів'я за кольоровими підказками.

Одна	книжки читати,	на	без неї,	читають.
Книга	книга	якщо лише	крилах	як без рук.
Книга —	корисна,	тисячі	вершки	політав.
Книгу	твій	коли	людей	хапати.
Не на користь	почитав —	друг,	її	навчає.

20. 1. Запиши два прислів'я (на вибір) з попереднього завдання. Постав наголос у словах.

2. Спиши останню строфу з вірша Івана Андрусика «Про користь читання». Підкресли двоскладові слова.

3. Прочитай запитання. Напиши відповіді на них.

1. Скільки книжок з'їла сіра мишка? 2. Чому мишка не буде рости?

21. 1. Прочитай одну з «Порад лікування книг».

ЩО РОБИТИ, КОЛИ КНИЖКА НАМОКЛА

Якщо трапилося так, що книжка намокла, поклади її в сухому теплому місці. Розгорни віялом і стеж, поки вона трохи підсохне. Потім поклади книжку під прес. Якщо склеїлися деякі сторінки, обережно кілька разів перегни їх у різні боки. Дуже склеєні аркуші можна потримати над парою або скористатися тонким гребінцем.

2. Склади пораду «Що робити, коли в книжці зім'ялися сторінки».

«НАРЯДИЛАСЬ ОСІНЬ В ДОРОГЕ НАМИСТО...»

22. 1. Прочитай загадку. Відгадай.

Хто вона, ота красуня
в золотім намисті,
що без пензля і без барвів
скрізь малює листя?
На деревах листя те
так блищить, мов золоте.

2. Вибери слова, якими можеш назвати осінь.

Чарівниця, художниця, учителька, газдиня, спортсменка, господиня, вишивальниця, продавчиня, трудівниця, квітникарка, лікарка, рукодільниця.

23. 1. Запиши слова, які ти вибрав / вибрала (попереднє завдання), за абеткою.

2. Склади і запиши два речення про осінь.

24.

ОСІНЬ

Українська народна казка Наддніпров'я

Жив колись один цар. І приснився йому дуже страшний сон. Непокоїв царя цей сон щоночі. Не міг він ні їсти, ні пити, ні спати. Багато лікарів, знахарів хотіли врятувати царя, та ніхто не допоміг йому. А в густому лісі, на Козиній горі, жив старий дід. Ходили про нього легенди, що дуже допомагав він людям.

От цареві й порадили піти до діда. Прийшов цар, уклонився дідові в ноги і розповів про свою біду. Дід згодився допомогти цареві. Старий подивився йому в душу, а потім сказав:

— Вас, царю, тому мучить щоночі страшний сон, бо не допомагаєте ви бідним. Не бачите їх бід, не чуєте їх зойків. Але я спробую для вас щось зробити.

Наварив дід зілля і промовив:

— Один раз пити вранці, другий раз — в обід, а третього разу — ввечері. І розмішайте це зілля в сльозах.

Цар послухав діда і почав робити, як той наказав. Минув один день, другий, третій, четвертий, п'ятий...

Полишив страшний сон царя. Завітав цар до діда і сказав:

— Ваше зілля допомогло мені. А за те, що вилікували мене, ось вам скринька із золотом.

А дід йому:

— Я не бідний, бо золото моє — це мій ліс, моя гора. Віддайте це золото бідним людям.

Так і хотів зробити цар. Узяв він скриньку та й поніс її до людей. А в скриньку залізло мале мишеня і прогризло там дірочку, а саме заснуло...

От іде цар горою, потім селом. Шукає найбідніших людей, та й не бачить, що золото сиплеться із дірки. Де пройде цар, там і горить все золотом: і листя, і травичка, і поля, і сади. То осінь прийшла до людей.

Так цар приніс в ліс, на Козину гору, золото осені. А бідним людям подарував велику радість та втіху. Глянеш восени навколо — усе горить золотом, і радісно стає на душі. Пропадає смуток, висихають сльози.

25. Хто дійові особи казки? Що непокоїло царя? Чи допомогли цареві дідові поради? Чому дід відмовився взяти скриньку із золотом? Що приніс цар на Козину гору?

26. Театралізуйте казку. Обговоріть, які деталі одягу можна використати для образів царя, діда; які предмети знадобляться для вистави.

27. 1. Випиши з тексту казки «Осінь» речення про зміни на Козиній горі. Підкресли слова, які мають таку звукову будову:

Пригадай!

- Слова з рядка в рядок переносять складами: **го-ра, зо-ло-то.**
- Склад з однієї букви не залишають у рядку і не переносять: **лі-нія, огі-рок, осінь, хвоя.**
- Слова, у яких приголосні звуки збігаються, можна переносити по-різному: **пта-шка, пташ-ка.**
- Букви *й, ь* не можна відривати від попередньої букви: **лі-ній-ка, опень-ки.**

2. Випиши з першого абзацу казки «Осінь» п'ять трискладових слів, поділивши їх на склади для переносу.

3. Запиши назви осінніх місяців, поділяючи їх на склади для переносу.

28. 1. Прочитай вірш. Який настрій у тебе після читання?

Стоять осінні клени
у барвах золотих
і дивляться на мене,
а я дивлюсь на них.
Ось листячко упало...
Нагнувсь я до листка:
він жовтий і трипáлий*,
мов лапка гусака.

Грицько Бойко

***Трипáлий** — який має три пальці.

2. Спиши другу строфу. Запиши виділені слова, поділяючи їх рисками для переносу різними способами.

Зразок. Ли-стка, лис-тка, лист-ка.

29.

Осінь, осінь... Лист жовтіє.
З неба часом дощик сіє.
Червонясте, золотисте
опадає з кленів листя.
Діти ті листки збирають,
у книжки їх закладають.

Наче човники, рікою
їх пускають за водою.
З них плетуть вінки барвисті —
червонясті, золотисті.

Іванна Блажкевич

30. Який вірш: сумний чи веселий? У якому темпі, на твою думку, потрібно читати вірш: швидко, помірно, сповільнено чи повільно?

31. Доберіть слова — назви ознак до поданих слів (усно).

Осінь (<i>яка?</i>) — ...	Деревя (<i>які?</i>) — ...
Листочки (<i>які?</i>) — ...	Трава (<i>яка?</i>) — ...
Сонце (<i>яке?</i>) — ...	Небо (<i>яке?</i>) — ...
Хмари (<i>які?</i>) — ...	Дош (<i>який?</i>) — ...

32. 1. Добери і запиши якомога більше назв «осінніх кольорів» за 5 хвилин. Поцікався, які слова записали твої однокласники / однокласниці.

2. Прочитай. Склади речення з кожної групи слів. Запиши їх. Добери заголовок до записаного тексту.

Осінь, настала.

Пожовкло, на, листя, берізках.

А, почервоніло, кленах, на.

Намисто, одягла, коралове, шипшина.

Ягідки, на, калини, куцах, червоні, з'явилися.

Повітрі, пролітають, у, літа, срібні, бабиного, нитки.

33. Прочитай. Випиши «осінні» слова і словосполучення, поділяючи їх на склади для переносу.

Сонечко, гриби, жовте листя, бурулька, ягоди, яблука, дош, туман, райдуга, перелітні птахи, сніг, позолота, врожай, проліски.

34. Прочитай заголовок. Поміркуй, що може бути найтяжчим для журавлів.

ЩО НАЙТЯЖЧЕ ЖУРАВЛЯМ

Тихого осіннього вечора на узліссі сіли відпочити журавлі. Вони летіли в теплий край. Сонце вже зайшло, то й заночують.

Притулились журавлі до білокорої берези та й курличуть щось тихо-тихо. Береза прислухається, хоче зрозуміти, про що вони гомонять.

— Куди це ви летите, журавлі? — питається Береза.

— У теплий край, — відповідають журавлі.

— Ой, зима, зима... — бідкається Береза. — Уже й у мене листя осипається... Мабуть, далека й тяжка вам дорога, журавлі?

— Дорога тяжка, — відповідає найстарший Журавель. — Та не дорога нам найтяжча.

— А що ж вам найтяжче? — дивується Береза.

— Найтяжче нам жити кілька місяців на теплій ріці. Називається вона Ніл. Немає там ніколи зими. Вічно цвітуть квіти...

— То чому ж там найтяжче? — ще більше дивується Береза.

— Бо то не рідна земля, — каже найстарший Журавель, — бо немає там тебе, білокора Березо.

Василь Сухомлинський

35. Про що йдеться в зачині? Про що гомоніли журавлі? Що здивувало Березу? Як найстарший Журавель пояснив Березі хвилювання і переживання птахів?

36. 1. Прочитайте прислів'я. Виберіть те, що, на вашу думку, може бути заголовком тексту.

Як вересніє, то й дощик сіє. За морем тепліше, та вдома миліше.

2. Прочитайте текст за особами.

37. 1. Випиши з першого абзацу тексту «Що найтяжче журавлям» слова з м'якими приголосними звуками.

Пригадай!

- Букви *і, я, ю, є* після приголосних звуків позначають їх м'якість: **сіно, земля, люди, синє.**
- Буква *й* завжди позначає м'який приголосний звук: **гай, рейки.**
- Букву *ь* уживають для позначення м'якості попереднього приголосного звука: **лось, альбом.**

2. Спиши речення, уставляючи пропущені букви.

Мандру.. осін.. по пол..х і л..сах. Де про..де, там усе зм..н..ється. Дерева жовт..ют.. . Пол.. порожн..ют.. .

3. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Підкресли букви, які позначають м'якість попередніх приголосних звуків.
- ✓ Склади і запиши два речення про журавлів. Підкресли букви, які після приголосних звуків позначають їхню м'якість.

38. Запиши вірш, уставляючи пропущені букви.

ОСІНЬ МАЛЮЮ

Вітерец..-пустунец..
між дерев гарцює.
Я віз..му сві.. олівец..
осін.. намал..ю.
Верби в жовтому вбранні
опустили віти.
Відлітают.. журавлі,
журят..ся за літом...

Валерій Зінченко

39. Прочитай вірш.

ОСІНЬ

Нарядилась осінь
в дороге намисто,
золоте **волосся**
розплела над містом,

кольорові фарби
вийняла з кишені,
і малює осінь
жовтим по зеленім...
Здогадатись можна
в парку по деревах:
є червона фарба
в неї і рожева...
Ще й відтінків різних
безліч осінь має,
а стрункі ялини
боком обминає...
Їй не шкода фарби
й часу ні хвилини,
колються нечемні
сосни та ялини.

Марія Хоросницька

40. Які картини постають у твоїй уяві після читання вірша? Доведи, що осінь зображена як жива істота. Розкажи, які емоції викликає в тебе золота осінь.

41. 1. Пригадайте вірш Іванни Блажкевич (с. 15–16). Що спільного у віршах Марії Хоросницької та Іванни Блажкевич? Заповніть таблицю на аркуші паперу.

<i>Вірш Іванни Блажкевич</i>		<i>Вірш Марії Хоросницької</i>	
Відмінне	Спільне	Відмінне	Спільне
1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.

2. Вправа «Квест».

1. Назвіть малюнки. **2.** З назв малюнків випишіть букви в зазначеному порядку. **3.** Складіть із цих букв слово.

3. Обговоріть, що означають вислови.

- У кишені вітер гуляє ► ◀ уміє влучно висловитися.
 За словом до кишені не лізе ► ◀ багатіти.
 Не по кишені ► ◀ немає грошей.
 Набивати кишені ► ◀ дуже дорого.

кишэня

42. 1. Прочитай. Поміркуй, як доповнити речення (за змістом вірша Марії Хоросницької).

Осінь вийняла з ... фарби. Почала розмальовувати ... кольором зелені А от ... обминає, бо вона

2. Випиши з вірша Марії Хоросницької виділені слова, поділивши їх рисками для переносу.

3. Склади список справ, які ти можеш зробити восени.

43. Прочитай прислів'я. Спиши два з них (на вибір). Побудуй звукові моделі виділених слів.

1. Осінь сумна, та від її щедрості весело. 2. Осінь іде, за собою дощ веде. 3. Восени день блисне, а три — кисне. 4. Восени і горобець багатий.

44. Прочитай заголовок твору. Про що, на твою думку, може йтися в оповіданні з таким заголовком?

ГРИБОЗБІР

Осінь прийшла з городів. Скотилася в погреби з картопляним смутком. Перейшла стернею в садки. Обтрусила яблука, груші й непомітно підкралася до дерев, що попрутулялися біля тину. Явори пожовтіли раптово, за одну ніч. Навіть берізка, та сама, яку ми з мамою посадили навесні, тепер схожа на золотоволосу красуню. Літо, розгублено озирнувшись востаннє, тихо кине: «Я ж бо думало, що то жарти». А осінь — нарядна, радісна, хазяйновита, з кошиками в руках, поспішає до лісу. Там якраз грибозбір почався.

...Сидять на узліссі в жовтих сорочечках масляки. Почули кроки, нашорошились. А вгледіли осінь з кошиками, кинулись, як налякані зайчата, врізнобіч. А опеньки-малята горнутья ближче до піддубників-грибів. Дружнім колом обсідають пеньки в низині. Боровики, молоді, коренасті, як маленькі борці, розсипалися на землі. Вони бачать, що втікати їм нікуди. І спокійно сідають на дно кошиків. Роблять вигляд, що нічого не сталося.

Бреде осінь лісом. Слухає надокучливе мугикання вітру. Він увівся на ялині, звівивши до землі ноги й не хоче нікуди йти. Вже й повні кошики стоять біля старої сосни. І осінь втомилася трохи. А грибів не зменшується. Опеньки й підосичники полізли один поперед одного, манять, кличуть до себе. А он рижики вишикувалися рядами і, здається, самі просяться до рук.

Осінь скидає з голови квітчасту жовту хустку, розстеляє на стежці. Гриби поспішають до неї. Осінь стоїть осторонь, спостерігає, як вони збігаються до купи і вмощуються на хустці. Один тільки білий гриб, широкоплетий, рослявий, не зрушує з місця. Стоїть, причепурюється, шапінку розправляє.

Осінь і не тривожить його. Хай собі постоїть! Вистачить на неї й інших грибів. Он біля озерця в берізках опеньки з-під листя засмаглими голівками визирають, чекають, коли осінь прийде до них. Щаслива пора — грибовзбір!

За Вірою Оберемок

45. Чи справдилися твої передбачення? Поясни значення слова *грибовзбір*. Звідки осінь прийшла в ліс? Які гриби згадано в тексті? Які картини постають у твоїй уяві після читання тексту?

- 46.**
1. Випиши з тексту «Грибовзбір» виділені слова. Побудуй звукові моделі цих слів.
 2. Пригадай і запиши п'ять слів з подовженими приголосними. Поділи їх рисками для переносу.
 3. Утвори і запиши слова за зразком.

Зразок. Читати — читання.

Змагатися — ...

Додавати — ...

Плавати — ...

Запитувати — ...

Жити — ...

Взувати — ...

4. Прочитай слова. Склади і запиши два речення, використавши якнайбільше слів з подовженими приголосними.

Колосся, бадилля, каміння, дозвілля, латаття, знаряддя, обличчя, сміття, узбіччя, бажання.

47. Прочитай і спиши уривок вірша. Випиши слова з подовженими м'якими приголосними звуками, поділяючи їх на склади для переносу.

ЗАЙЦЕВА КАПУСТА

Посадить задумав заєць
моркву і капусту,
щоб не густо, щоб не пусто
виросла капуста.

З грядки заєць викидав
камінці й коріння,
бо коріння і каміння
виглушать насіння.

Михайло Стельмах

48. 1. Прочитайте заголовок вірша. Обговоріть, кому журавлик міг зробити подарунок. Що саме може подарувати журавлик?

2. Прочитайте вірш.

ЖУРАВЛИНИЙ ПОДАРУНОК

Летів журавлик з України,
в далекий вирій поспішав.
І кинув хлопчику пір'їну,
аби його він пам'ятав.

Кружляла довго та пір'їна.
Вже й крик журавлика затих.
І ось дарунок той пташиний
упав хлопчині біля ніг.

Він взяв, мов скарб, оту пір'їну
і в синє небо задививсь.
— Ой ти, журавлику, пташино,
на Україну повернись!

Василь Кравчук

- 49. 1.** Чи справдилися твої передбачення? Для чого журавлик подарував хлопчикові пір'їну? Як хлопчик сприйняв подарунок? Чому, на твою думку, хлопчик просить птаха повернутися в Україну?
- 2.** Скільки строф у вірші? З якою інтонацією потрібно читати кожную строфу?
- 3.** Пригадай оповідання Василя Сухомлинського «Що найтяжче журавлям». Що спільного в цьому оповіданні й вірші Василя Кравчука?
- 4.** Прочитай словосполучення. Якими з них ти опишеш журавлика?

струнке тіло

червона пляма на тім'ячку

темно-сіре оперення

маленький дзьобик

короткі ноги

чорні довгі пір'їни

- 50. 1.** Випиши з вірша Василя Кравчука слова з апострофом. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф.

Пригадай!

Апостроф ставлять після букв **б, п, в, м, ф, р** перед **я, ю, є, ї**, які позначають два звуки [йа], [йу], [йе], [йі]: *пам'ять, пір'я*.

- 2.** Прочитай речення. Виконай завдання на вибір.
- ✓ Випиши загадки. Слова з апострофом поділи на склади для переносу.
 - ✓ Випиши прислів'я. Слова з апострофом поділи на склади для переносу.

- 1.** У горобчика пір'ячко сіро-коричневого кольору.
2. Скільки б'ють, а він не плаче і не злиться, тільки скаче.
3. Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.
4. П'ять братів живуть у хаті, кожен має по кімнаті.
5. Ранні пташки росу п'ють, а пізні — сльози ллють.

51. 1. Прочитай скоромовку, вивчи її та запиши з пам'яті.

На подвір'ї стали в ряд
ясени і в'язи
і з командою хлоп'ят
розминають м'язи.

2. Підкресли слова з апострофом.

52.

Коли це буває,
що клен запалає?
А прихопив морозець,
та повіяв вітерець,
весь вогонь на землю впав,
зовсім клен без листя став.

53. 1. Обговоріть, чому восени листочки змінюють своє забарвлення.

2. Театралізація. Уявіть, що ви — листочки різних дерев. Розіграйте діалог «Спогади про літо». Інтонаціями та жестами передавайте свої почуття (радість, смуток, здивування тощо).

54. Прочитай заголовок твору. Що означає слово *смуток*?

ОСІНЬ БЕЗ СМУТКУ

Літо збігло **швидко** і непомітно. Але листочки на деревах це помітили тільки тоді, коли почали втрачати зелений колір. Куди та чому він зникав — не знали. Поки художниця Осінь розфарбовувала їх в інші кольори, вони із сумом дивилися в небо. Зітхали, тихо перемовлялися **поміж** собою. Згадували, як їм усім було добре рости й шелестіти на гілках дерев. Як пили теплі краплини ранішньої роси, загравали з вітерцем. Як слухали спів птахів. А ще сумували за ароматами літніх квітів, трави. «Однак тепер усього цього не буде, — думали. — Та й без свого зеленого кольору станемо нікому не потрібними. Навіть люди на нас не дивитимуться».

Одного ранку, прокинувшись, деякі листочки помітили на собі нові кольори. Багрянний, жовтий, червоний, вишневий, рожевий, фіолетовий. Листочки стали ще привабливішими, яскравішими. Та не довгою була їхня радість. Холодними днями листячко почало ще **важче** зітхати, опадати й сумувати. Воно більше не зможе радувати людей своєю новою красою. Бо хто з них дивитиметься собі під ноги?

Якось, лежачи на стежці, листочки помітили хлопчика. Він ішов з батьками і з кожним своїм кроком, нахилившись, підіймав листочки та складав їх в осінній букет.

— Візьми мене до себе! І мене! Подивись, який я барвистий! І я також красивий! — лунало звідусіль.

Хлопчик був готовий забрати всіх. Однак лише до деяких простягалися його рученята. Зате усмішка не залишала байдужими жодного листочка. Вона була щирою, ніжною, лагідною та без краплини смутку. Від того світ ширшав, добрішав. А барви художниці Осені навіть в осінньому букеті ставали ще золотішими.

За Олегом Погинайком

55. 1. Коли листочки помітили, що літо закінчилося? Про що згадували листочки? Чому листочки «просилися», щоб хлопчик забрав їх?

2. Чому текст має таку назву? Добери інший заголовок.

56. 1. Випиши з оповідання «Осінь без смутку» виділені слова.

Пригадай! Дзвінки приголосні звуки в кінці складу перед глухими приголосними, а також в кінці слова вимовляють дзвінко: **борідка**, **ложка**, **хліб**, **віз**.

2. Прочитай. Спиши пари слів, уставляючи пропущені букви.

Стежечка — сте..ка

грибочок — гри..

береза — бері..ка

картузик — карту..

горобець — горо..чик

діжечка — ді..ка

3. Прочитай прислів'я.

1. Аби дубки, а берізки будуть. 2. Кожний дуб хвалить свій чуб. 3. Весною відро води — ложка болота, восени ложка води — відро болота. 4. Як сніг упаде, то пастух пропаде. 5. Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі. 6. Понеділок і п'ятниця — тяжкі дні, вівторок і субота легкі.

4. Спиши три прислів'я (на вибір). Підкресли у виділених словах букви, які позначають дзвінки приголосні звуки.

5. Прочитай прислів'я. Поміркуй, які слова пропущені. За потреби скористайся словами для довідки.

Сказати , а зробити .

Червона , але на смак гірка.

-сінь , а правду .

Слова для довідки: легко, їж, ягідка, важко, хліб, ріж.

57. Утвори і запиши словосполучення, уставляючи пропущені букви. Із двома словосполученнями (на вибір) склади речення.

Бігає ► ◀ кни..ка.

Цікава ► ◀ бері..ка.

Лісова ► ◀ шви..ко.

Струнка ► ◀ сте..ка.

58. Прочитай вірш.

ПОСАДІТЬ КАЛИНУ КОЛО ШКОЛИ
Посадіть калину коло школи,
щоб на цілий білий світ
усміхнулась щиро доля,
материнський білий цвіт.

Посадіть калину на городі,
щоб розквітнула земля!
Із роси пречиста врода,
з неба — почерк журавля.
Посадіть калину коло тину,
щоби злагода цвіла!
Буде щедрою родина —
буде честь їй і хвала.
Посадіть калину коло хати,
щоб на всеньке на життя!
Стане кожен ранок святом,
дітям буде вороття.
Посадіть калину в чистім полі!
Хай вона освятить час!

Антоніна Листопад

59. Що ти відчував / відчувала, коли читав / читала вірш? До чого закликає авторка? Де варто садити калину?

60. 1. Прочитай уривок статті.

КАЛИНА ЗВИЧАЙНА

Калина звичайна, червона калина (місцеві назви: **карина, калена, калинина**) — високий гіллястий кущ заввишки 2–4 м із сірою корою.

Гарний плодовий і декоративний чагарник. Росте на всій території України, по берегах рік і водойм. Найкраще росте на добре зволжених місцях.

Пагони зеленувато-сірі з великими бруньками. Квіти зібрані в плоскі суцвіття. Плоди схожі на ягоди, червоні.

Квітне у травні — червні, плоди досягають у вересні.

- 2.** Зіскануй QR-код та переглянь цю статтю у вікіпедії. Порівняй паперовий та електронний варіанти статті.

61. Про що йдеться в статті? Які слова для тебе маловідомі чи незрозумілі? Що цікавого ти дізнався / дізналася зі статті? Як по-іншому називають калину?

- 62.** 1. Обговоріть, що вам відомо про калину. Пригадайте прислів'я, загадки, вірші тощо.
2. Прочитайте вислови. Визначте, які з них доречно використати для художнього опису калини.

Пишний куц, лікарська рослина, тонке галуззя, трилопатеве листя, багряне листя, червоні плоди, важкі кетяги, розкішне осіннє вбрання, плоди дозрівають восени, куц прибрався в коштовне намисто.

- 63.** Склади і запиши художню розповідь «Калина» за малюнком і поданим планом. Використовуй вислови з попереднього завдання.

ПЛАН

1. Де росте калина?
2. Яка калина восени?
3. Кого приваблює куц калини?
4. Як народ величає калину?

- 64.** Утвори і запиши речення зі слів кожного рядка. Поділи на склади для переносу трискладові слова.

Любить, вологих, у, калина, рости, місцях.

Зацвітає, вона, цвітом, білим, навесні, пишним.

Шанують, здавна, і, красу, її, лікувальні, властивості, за, люди.

- 65.** Назвіть осінні місяці. Обговоріть, що означають ці назви. Чи відомо вам, які інші назви має кожен місяць у різних місцевостях?

- 66.** Прочитай текст. Визнач, який він: науковий чи художній.

ТРИ ОСІННІ МІСЯЦІ. МІСЯЦЬ СЕМИ ПОГОД

Назва першого місяця осені пов'язана з вересом — рослиною, поширеною на Поліссі. Цей вічнозелений куц квітує із серпня і до кінця жовтня. Але найпишніше рожево-бузкове суцвіття вкриває соснові бори, торф'яники та піщані пагорби саме у вересні. Верес є цінним медоносом.

Сучасна назва вересня в нашому календарі закріпилася відносно недавно — на початку двадцятого століття.

До цього в кожному регіоні були свої, «домашні», назви. У давньоруській мові натрапляємо на офіційну назву **руєн**, а по-народному — **ревун**. Ці назви походять од жовтого кольору (саме о цій порі починає жовтіти листя) та руєнія (ревіння) оленів і лосів.

На західноукраїнських землях відомі назви **маїк** (починають маятися, тобто зеленіти, ранні сходи озимини) і **сівень** (пора масового висівання озимини). Іноді вересень називали й **бабським** (бабиним) **літом**, а також **покрійником** — від свята Покрови, котре припадає на 1 жовтня за старим стилем. Під цю пору земля вже покривається опалим листям.

Вересень може подарувати яскраве сонце і забивні дощі, прохолодну ніч і теплий тихий день — коли над головами пливе павутиння, так зване бабине літо. Не випадково про нього кажуть: «Вересневий час — сім погод у нас: сіє, гріє, віє, туманіє, холодніє, гуде ще й згори йде!»

ЖОВТЕНЬ НА ВЕСІЛЛЯ БАГАТИЙ

Ненав'язливо, але впевнено увійшла у свої права осінь, котру ознаменував один з найшанованіших у слов'ян місяців — жовтень.

Українська назва другого осіннього місяця не потребує будь-яких пояснень. Довколишні гаї вже зодяглися в яскравий привабливий жовтогарячий колір з усіма його відтінками. Назва **жовтень**, як стверджують давні джерела, була відома ще з часів Київської Русі.

Поруч із назвою «жовтень» вживали й слово **паздерник**. Воно походить від спільнослов'янського «паздер», тобто костріця*. Саме о цій порі починали масово переробляти льон та коноплі. Вилежані під осін-

німи дощами та вітрами стебла сушили в печі, потім їх м'яли на терницях та голіруч, щоб очистити волокно від костриці. Цей процес ще й досі в глибинних поліських селах називають «паздерництвом».

В Україні побутували й регіональні місяцenaзви. Серед найвідоміших — **грязень, хмурень, листопадний, зазимник...**

Одначе найточнішою, напевно, можна вважати народну назву — **весільник**. Починаючи від Покрови, тобто 14 жовтня, вже дозволялося справляти весілля. У народі так і казали: «Жовтень на весілля багатий».

ЗИМІ РІДНИЙ БРАТ

У народі кажуть: «березень і листопад — як братові брат». Останній місяць осені чимось скидається на перший весняний, обидва відмежовують різні пори року. Якщо, скажімо, березень запрошує в гості весну, то листопад замикає ворота осені. Тож і мовиться, що він «жовтню син, а зимі — рідний брат».

Листопад в Україні не завжди збігається з періодом падолисту. Скорше така назва пасувала б жовтню.

Листопад, падолист, напівзимник. Це — місяць, у якого напoxваті й віз, і сани. Тому й кажуть: «Листопад — вересню онук, жовтню — син, а зимі — рідний брат».

За Василем Скуратівським

***Костриця** — здерев'янілі частини стебел льону або коноплів.

67. 1. Про що йдеться в тексті? Про який місяць тобі було найцікавіше читати? Які прислів'я трапляються в тексті?

2. Який осінній місяць тобі найбільше подобається? Чому?

68. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Випиши прислів'я з оповідання Василя Скуратівського «Три осінні місяці».
- ✓ Знайди і запиши 2–3 прислів'я про осінні місяці.

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА ДЕ КОЗАК, ТАМ І СЛАВА

- 69.** 1. Розгляньте репродукцію народної картини «Козак Мамай». Кого зображено на ній? Що зображено? Дізнайтеся, хто з художників зображував козаків на своїх полотнах.
2. Запишіть кілька назв предметів, зображених на картині.
3. Складіть і запишіть два речення за картиною.

Зверни увагу!

Усе, що нас оточує, ми можемо назвати певними словами. Слова називають людей (*козак*), тварин (*кінь*), рослини (*верба*), речі (*шапка*), почуття (*радість*), ознаки (*сміливі*), дії (*перемагають*), числа (*три*) тощо.

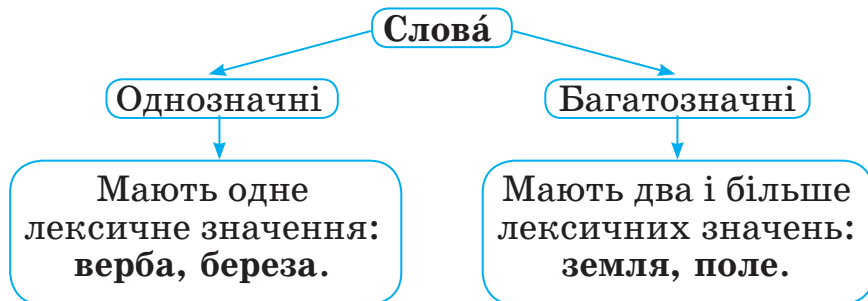
- 70.** 1. Проведи дослідження.

Крок 1. Визнач (за допомогою тлумачного словника), скільки значень має слово *верба*.

Крок 2. Визнач (за допомогою тлумачного словника), скільки значень має слово *земля*.

Крок 3. Зроби висновок.

2. Розглянь схему. Прочитай.

3. Чому слова бувають однозначними і багатозначними?

- 71.** Прочитай заголовок тексту. Чи хотілося б тобі дізнатися відповідь на запитання? Ознайомся з текстом, визнач малозрозумілі або невідомі слова.

ЯК ВИНИКЛИ КОЗАЦЬКІ ПРИЗВИЩА?

Значна кількість сучасних українських прізвищ утворилася в часи Запорізької Січі. Саме тут уперше виникла потреба офіційної реєстрації великого числа козаків. На Січі з'являлося безліч утікачів з усієї України. У ті часи існував звичай надавати їм нові прізвища, щоб утікачів не могли розшукати їх власники. У козацьких реєстрах найбільше прізвищ закінчуються на **-енко**, наприклад, Голопупенко, Дубогризенко, Короцюпенко...

За козацьким прізвищем було можна дізнатися про поширені в Україні ремесла, промисли та про характер військової, торговельної діяльності, чим саме займалися прибульці. Наприклад, Сердюк — гетьманський охоронець. Пушкар, Гармаш, Гарматій — козаки, які обслуговували або виготовляли гармати. Прізвища Скляр, Саловоз, Стороженко, Мельниченко, Стельмах, Крамар вказували, чим займався козак.

За козаком закріплювалась назва місцевості або міста, села, звідки прибув утікач: Галицький, Кальміуський, Кодацький, Чигиринський, Лебединець, Миргородський, Прилуцький, Полтавський, Чугуєвець, Поліщук, Волошко тощо.

Чимало прізвищ характеризували особливості зовнішнього вигляду, вдачі, властивостей поведінки козаків. Це такі прізвища, як Головатий, Чуб, Зуб, Носань, Губенко, Шрам, Шраменко, Горбоніс, Рябко, Білий, Білан, Легкоступ, Побігайло, Швидкий, Покотило, Гарячий, Солодкий, Круть, Косач, Хмара та багато інших.

Помічаючи схожість з якоюсь рисою представників рослинного і тваринного світу, особливо птахів, запорізькі козаки давали своїм товаришам такі прізвища: Сич, Сова, Сорока, Синиця, Ворона, Снігур, Голуб, Горобець, Лелека, Кулик, Шпак, Чайка, Соболь.

Запорожці іноді надавали іронічні прізвища, які вказували не на справжню ознаку, а на її протилежність: Ма-

лютою, Малюком називали високу людину, а Махиною — невеличкого зросту. Пори року, дні тижня як прізвища надавались тим утікачам, які з'являлися в певний проміжок часу, що закарбувався в їхній пам'яті, — це такі прізвища, як Зима, Засуха, Понеділок, Субота. Козацькі прізвища утворювали від імен: Даниленко, Василенко, Василевич, Клименко, Петренко, Павленко, Гавриленко, Мусієнко, Охріменко, Овсієнко та багато інших.

Відчайдухам давали прізвища Непийвода, Неїжко, Недайкаша, Неїжборщ, Нагнибіда, Паливода, Перебийніс, Убийвовк, Куйбіда...

Народ, який знає свій родовід, має право розвиватись. Кожний повинен відчутти себе українцем, тільки тоді можна вірити в майбутнє.

За Миколою Коваленком

- 72.** 1. Обговоріть, що нового ви дізналися з тексту.
2. Поставте кілька запитань за змістом тексту.
3. Чи є у вашому класі учні з козацькими прізвищами? Чи знаєте ви, що означають ваші прізвища?

- 73.** 1. Склади і запиши речення зі словами *кінь*, *коник* у різних значеннях.

2. Прочитай і відгадай загадки-добавлянки.

Невидимий вітер, немов футболіст,
ганяв по дорозі березовий

Я слідом ішов через площу і міст
на пошту відправити братові

74. Склади і запиши речення з поданих слів. Підкресли багатозначні слова.

Водопровідний Піднімальний	кран	закриває піднімає	вантажі. воду.
З нірки Біля клавіатури	вибігла лежить	сіра	мишка.

75. Ознайомся з легендою. Визнач малозрозумілі або невідомі слова.

ЛЕГЕНДА ПРО КАМ'ЯНОГО КОЗАКА

Ніч. У небі над степом розсипалися зірки і сяє місяць. У степу чумаки стали табором, готують їсти.

— Багато ще їхати? — раптом питає один чумак отамана.

— Завтра будемо біля Кам'яного козака, а звідти рукою подати до Криму, — відповідає отаман. Усі лягають спати після смачної вечері.

— Дядьку Панасе, а що то за Кам'яний козак? — питає молодий чумак старшого.

— Та то така скеля на могилі, що раніше була козаком, — відповідає старий чумак. — Уранці, коли сходить сонце, вона схожа на козака на коні, який рукою з шаблею показує у бік Криму. Старі люди розповідали мені, що, як ішла орда на Україну, то козаки із Січі вийшли, щоб їх перехопити. Сотник Вертеп поїхав поперед війська, щоб

розвідати, та натрапив на велику силу татар і був узятий у полон. Він, коли побачив татар, узяв у руки ще й другу шаблю, крикнув: «Хлопці, до табору!», потім кинувся на татар і рубався, як сто чортів. Татари ледве взяли його, а головне — він сотню свою врятував.

Вороги довго його катували, вимагаючи, щоб він провів їх до козацького табору. Та сотник лише сміявся з них. «Казали братчики, що буде боляче, а воно, чесне слово, лоскоче», — казав він.

Тоді підійшов до нього татарський чаклун і сказав: «Цього козака ви муками не примусите, тут чари потрібні».

Сотника Вертепа підняли із землі зв'язаного і повели. Якийсь татарин підганяв його, штрикаючи в спину шаблею: «Іди, іди». Раптом сотник почув збоку іржання коня і, повернувши голову, побачив свого Чорнокрила. Татарський чаклун засміявся: «Що, козаче, гарний кінь? Був твій, стане мій!»

І тут сотник Вертеп, коли татарин знову штрикнув його шаблею: «Іди, іди!», розвернувся назад і об шаблю татарина розрізав сирицю*, якою зв'язали йому спереду руки і так вели. Потім вирвав з рук татарина шаблю і скочив на свого бойового коня. Кінь поніс козака, як вітер.

«Зупини його, зупини! — крикнув мурза* чаклунові. — Бо він попередить козаків, видасть, де ми!» Чаклун вихопив якусь книгу і щось почав читати.

Але кінь сотника застоявся і тепер нісся, як вітер. Сотник вже виїхав на могилу, де був козацький вартовий бекет*.

«Бий у тулумбáси*! Татари он там!» — гукнув сотник і показав шаблею туди, звідки приїхав. Аж раптом ударила блискавка, і козак закам'янів разом з конем, показуючи в бік татарського табору. Та чаклун запізнівся. Козаки вдарили в тулумбáси і підняли все військо, яке знайшло татар і вирубало до ноги.

А закам'янілий сотник Вертеп і досі вказує в бік Криму. Мовляв, бережіться!

— Ось така історія, — закінчив дядько Панас.

Олександр Олефіренко

***Си́риця** — міцна шкіра, з якої виготовляли ремені.

***Мурза́** — найвищий титул знаті в татар (татарський князь).

***Бекёт** — військова сторожова споруда.

***Тулумба́с** — старовинний ударний музичний інструмент.

76. Яким був сотник Вертеп? Чому, на твою думку, сотник мав таке прізвище?

77. 1. Поділіть легенду на частини. Складіть план.
2. Перекажіть один одному / одна одній / одне одному легенду.

78. Склади і запиши речення зі словами *місяць*, *зірка* в різних значеннях.

79. Виконай завдання на вибір.

✓ Склади і запиши прислів'я з поданих частин.

Береженого Бог береже,	▶	◀	то козацька їда.
Коли козак у полі,	▶	◀	то він на волі.
Хліб та вода —	▶	◀	а той, що проти води!
Не той козак,	▶	◀	а козака шабля
що за водою пливе,	▶		стереже.

✓ Склади і запиши речення зі словами *Козак* (прізвище), *козак* (воїн).

80. Відгадай загадки.

Птаха ця живе на морі,
там літає на просторі.
Дзьобом рибу ловить влучно,
а співає різко й гучно.

Біжить свинка,
вирізана спинка,
оглянеться назад,
а й сліду не знаєть.

81. Чи є, на твою думку, щось спільне між чайкою¹ і човном?

82. Ознайомся зі статтею. Визнач малозрозумілі або невідомі слова.

КОЗАЦЬКА ЧАЙКА

Для військових походів козаки використовували оригінальний човен. Як би дивно це не звучало, але його можна назвати «прабатьком» сучасних підводних човнів. Він складався з двох днищ, між якими розміщували вантаж, щоб занурити судно у воду. Так козаки непомітно підпливали до ворогів. Перед початком наступу вантаж викидали, а судно раптово піднімалося на поверхню. Звичайно, це ставало несподіванкою для противника. Адже ніхто не очікував, що запорозьке військо може з'явитися з морських глибин. Для такого ж діла використовувалися перевернуті чайки — славнозвісні човни козаків. Вони не боялися ні штормів, ні ворожих військових кораблів. Їх часто перевертали догори дном, щоб непомітно підкрастися до ворога.

За Женею Гунчевською

83. 1. Обговоріть, до яких хитрощів вдавалися козаки.

2. Чому, на вашу думку, козацькі човни називали чайками?

84. 1. Склади і запиши речення зі словом *чайка* в різних значеннях.

2. Прочитай. Визнач багатозначне слово в кожній групі висловів.

1. Погладив по голові. Голова товариства підписав

¹ Наукова назва цього птаха — *мартин*, але в народі його називають *чайкою*.

документи. Хліб — усьому голова. Голова йде обертом.
 2. Курчата заховалися під крилами квочки. На крилах мрій. Літаки мають крила різних форм. Вода спадала на крила млина.

3. Запиши одну групу висловів (на вибір). Підкресли багатозначні слова.

4. Склади і запиши власне речення з багатозначним словом.

85. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Склади і запиши речення зі словом *шапка* в таких значеннях: *шапка* — головний убір; *шапка* — снігова частина гори.
- ✓ Склади і запиши речення зі словом *бокс* у таких значеннях: *бокс* — вид спорту; *бокс* — чоловіча стрижка; *бокс* — ізолятор у лікарні.
- ✓ Склади і запиши речення зі словом *морж* у таких значеннях: *морж* — тварина; *морж* — людина, яка купається у крижаній воді.

86. Прочитай і порівняй тексти.

1. Полотно, а не доріжка,
кінь біжить сороконіжка.

2. У мирний час запорожці одягалися доволі багато. Сорочка, шаровари, червоні чоботи. Поверх сорочки з домотканого **полотна** одягали кафтан. Його підперезували шовковим поясом. На голові запорожці носили брилі або гостроконечну хутряну шапку з бобровою опушкою.

87. Яке слово є в обох текстах? Воно однозначне чи багатозначне? Яке словосполучення, на твою думку, давніше: *залізничне полотно* чи *домоткане полотно*? Доведи свою думку.

Слово може мати **прямé** або **перенóсне** значення.

У словосполученні *домоткане полотно* (лляна, бавовняна чи штучна тканина) слово *полотно* вжито в прямому значенні.

У словосполученні *залізничне полотно* (залізнична колія) слово *полотно* вжито в переносному значенні.

88. 1. Прочитай словосполучення.

1. Хвойний ліс. Ліс рук. **2.** Біжать діти. Біжать дні.
3. Кучерява хмаринка. Кучерява Маринка. **4.** Працьовита мурашка. Працьовита дитина. **5.** Золотий ланцюжок. Золотий характер.

2. Виконай завдання на вибір.

✓ Випиши словосполучення, у яких виділені слова вжито в прямому значенні.

✓ Випиши словосполучення, у яких виділені слова вжито в переносному значенні.

3. Склади і запиши речення з двома словосполученнями (на вибір).

4. Утвори і запиши словосполучення за зразком. Підкресли слова, ужиті в переносному значенні.

Зразок. Легка ноша, легка рука.

Море (синє, пшениці, людей). Плаче (дощ, дитина, скрипка). Залізний (дах, характер, ланцюг). Шовкова (стрічка, трава, спідничка).

5. В одній групі записаних слів (на вибір) підкресли багатозначні слова.

6. Склади і запиши своє речення з багатозначним словом.

89. 1. Прочитай уривок з вірша «Прадід».

Могутній дуб, прадавній дуб
стоїть побіля яру.

Розкинув свій листатий чуб,
чолом торкає хмару.

Одвіку згорблене гілля,
кора немов сталава.

У лісі дідові здаля
вклоняються дерева.

Марія Пригара

2. Випиши словосполучення, ужиті в переносному значенні.

90. Прочитай вірш і статтю.

ЧУПРИНА

Питалися козака:
«Що то за причина,
що в вас гола голова,
а зверху чуприна?»
«А причина то така:
як на війні згину —
мене ангел понесе
в небо за чуприну».

Степан Руданський

ПРО КОЗАЦЬКИЙ ЧУБ

Чуприна — старовинна чоловіча зачіска у вигляді довгого пасма волосся на голеній голові (переважно в козаків).

Не всім дозволялося носити чуприну. Вона була своєрідною відзнакою лицарського стану. Чуприну (оселедець) просто так не можна було собі вистригти. Тільки після посвяти в козаки (після першого бою, першого морського походу та складних іспитів) дозволялося воїнові голити голову, залишаючи чуприну. Чуприни заборонялося носити джурам, селянам-утікачам, недосвідченим воякам, брехунам, боягузам, злодіям, ошуканцям. Позбавити чуприни козака вважалося найбільшою ганьбою. Про надзвичайно високий статус цієї зачіски в запорожців свідчить і спосіб носіння чуприни, закрученої саме за ліве вухо.

«Чуприну неодмінно носили за лівим вухом, як усі відзнаки і нагороди, — пояснював колишній запорожець Антін Головатий. — Шаблю, шпагу, ордени тощо носять зліва, то й чуприну, як знак завзятого і відважного козака, слід також носити зліва».

За легендою, козак не дарма відрощував собі оселедець (чуб) — саме за нього Господь все-таки витягне козака з пекельного полум'я.

За матеріалами сайту «Козаки. Історія лицарства»

91. Що цікавого ти дізнався / дізналася з вірша і статті? Хто мав право носити чуб (оселедець)? Чому в минулому чуприну носили за лівим вухом? Чи носять у нинішні дні таку зачіску?

92. Що спільного у вірші Степана Руданського «Чуприна» та статті «Про козацький чуб»? Заповніть таблицю на аркуші паперу.

«Чуприна»		«Про козацький чуб»	
Відмінне	Спільне	Відмінне	
1.	1.	1.	
2.	2.	2.	

93. Проведи дослідження «Слова, близькі за значенням».

Крок 1. Прочитай групи слів.

Зачіска, чуб, чуприна, оселедець. Гребінець, фен, ножиці. Чуб, чубатий, чубитися. Риба, оселедець, консерви, вечеря.

Крок 2. У якій групі слова мають близьке значення?

Крок 3. Зроби висновок.

В українській мові є слова, які вимовляються по-різному, але мають близьке або однакове значення: *друзі і товариші, відважний і сміливий, працювати і трудитися*. Такі слова називають **синонімами**.

94. 1. Випиши групу синонімів з попереднього завдання.

2. Прочитай слова. Випиши синоніми до слова *минулий*.

Колишній, давній, завтрашній, далекий, майбутній, прадавній, стародавній.

минулий

3. Склади і запиши своє речення зі словом *минулий*.

4. Добери і запиши синоніми до поданих слів.

Полум'я Запитувати

Неодмінно Сміливий

95. 1. Прочитай прислів'я, розділяючи на окремі слова.

Т а з е м л я м и л а , д е м а т и н а р о д и л а .

Р і д н а з е м л и ц я і у в і с н і с н и т ь с я .
Б а т ь к і в щ и н а п о ч и н а є т ь с я з с і м ' ї .

2. Спиши. Підкресли синоніми.

96. ДЕ НАЙКРАЩЕ МІСЦЕ НА ЗЕМЛІ

Де зелені хмари яворів
заступили неба синій став,
на стежині сонце я зустрів,
привітав його і запитав:

— Всі народи бачиш ти з висот,
всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де ж найкраще місце на землі?

Сонце усміхнулося здаля:
— Правда, все я бачу з висоти.
Всі народи рівні. А земля
там найкраща, де вродився ти!

Дмитро Павличко

97. Прочитай, про що поет запитував сонце. Як ти розумієш відповідь? Про що ти хочеш запитати в сонця? Прочитай рядки, у яких висловлено головну думку вірша. У яких раніше прочитаних творах ідеться про любов до рідної землі?

98. Доповніть тематичний словничок слів на тему «Мое місто (село, селище)».

Зразок. Бульвар, вулиця, проспект, алея, сквер, клумба, провулок, парк.

Транспорт: автомобіль, велосипед, ...

Будівлі: церква, крамниця, ...

Навчальні заклади: гімназія, школа, ...

автомобіль
велосипед

99. Склади і запиши розповідь про своє місто (село, селище) за поданим планом. За потреби скористайся допоміжними словами і висловами.

1. Яку назву має місто (село, селище), де ти живеш?
2. Звідки пішла ця назва?
3. Яке за розмірами місто (село, селище)?

4. Чим воно цікаве?
5. Які люди живуть там?
6. Що ти робиш для того, щоб твоє місто (село, селище) стало ще кращим?

Допоміжні слова і словосполучення: школи, дитячі садки, ліцеї, гімназії, університети; світлі, легкі будівлі, широкі вулиці, торговельний комплекс, центральна вулиця, затишні алеї, зелені сади, парки, густа зелень, квіткові клумби, старовинна церква, гарні ошатні хатки, тваринницькі ферми, широкі лани.

100. 1. Прочитай і відгадай загадки.

Його можна осідлати,
можна і за роги взяти,
та щоб міг тебе везти,
слід йому допомогти.

Є великий, є малий,
з вантажами, легковий.
По дорогах поспішає,
у собі людей катає.

2. Склади і запиши речення зі словами-відгадками.

101.

ЯК БОГДАН КОЗАКІВ УРЯТУВАВ

Богданчик сидів осторонь. Він мав кілька хвилин перепочинку, тому уважно дивився, як дорослі побратими тренуються володіти шаблею.

Хлопчик, маленький та худенький, уже й не пам'ятав часу, відколи жив на Січі. Мама його згадувалась теплом і запахом молока. Але молода жінка занедужала холодною зимою. Та й згасла, наче вогонь у печі. Батько ж, вільний козак, забрав із собою сина на Січ.

Спочатку малого берегли, жаліли. Але, як підріс, то став він допомагати: то коней на пашу відведе, пісень їм поспіває, то кухарю овочів принесе та помие.

Хотів Богдан справжнім козаком бути, з шаблею та конем. Та все це попереду.

А поки що малий боявся сказати комусь про своє бажання. Мабуть, і далі не наважився, якби не випадок.

Зібрались якось козаки у степ широкий пополювати — чи на дичину, чи на вороженьків. Та й сина батько взяв.

День був **ясний**. Козаки скинули жупани на возика, посадили серед них Богдана та й поїхали.

А малий заліз між одежі та й заснув. Прокинувся від дзвону зброї та від якихось дивних слів.

Козаків зв'язали і за возом прилаштували. А самі нападники сіли вечеряти кулешем.

Виглянув хлопчик — усі свої живі. А тих, чужих, біля вогнища так багато, що й світла не видно.

«Богородице, візьми нас під свій Покрів, захисти нас», — **благав** малий.

Осілля ніч приходить раптово, розсипаючи по небу яскраві зірочки, а землю окутуючи в паморозь.

Побратими сунуться докупи, щоб не замерзнути.

«Так їх легше буде звільнити!» — подумав Богдан і дуже тихо спустився з воза. Тінню пробрався до козаків і розв'язав мотузки.

І поки місяць не став високо в небі, усі козаки з піснями та здобиччю додому повертались.

А Богдана, хоч і був він малого зросту, почали справжньої козацької майстерності навчати. Такий **відважний** хлопчик буде справжнім воїном.

Марія Солтис-Смирнова

102. Назви дійових осіб оповідання. Яким був Богдан? Прочитай, чим займався хлопчик на Січі. Як козаки потрапили в полон? Як Богдан допоміг козакам? Які риси характеру допомогли хлопчикові врятувати побратимів?

- 103.** 1. Поставте один одному кілька запитань за змістом оповідання.
2. Поділіть оповідання на кілька частин. Складіть план.
3. Уявіть іншу кінцівку історії (на вибір). Розкажіть, як би могла закінчитися пригода.
- ✓ Богдан залишився на Січі.
 - ✓ Богдан не заснув серед одежі, а сидів поруч з батьком.

- 104.** 1. Запиши назви емоцій, які ти відчував / відчувала, читаючи оповідання.
2. Випиши з оповідання Марії Солтис-Смирнової виділені слова. Добери і запиши по 2–3 синоніми до кожного слова.
3. Знайди в оповіданні Марії Солтис-Смирнової синоніми до слів *захворіла*, *полум'я*. Запиши речення з новим словом.
4. Прочитай речення. Вибери з довідки слова, які найкраще відповідають змісту речень. Утворені речення запиши.

1. Козаки про щось швидко 2. — А мій кінь найшвидший, — ... Сірко. 3. Богдан попросив батька ... легенду про козаків. 4. Марічка ..., як пташечка.

Слова для довідки: повідомити, сказати, похвалитися, щebetати, говорити, розказати.

105. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Прочитай слова в колонках. Утвори і запиши пари слів-синонімів.

друг ▶	◀ доріжка
робота ▶	◀ учень
заметіль ▶	◀ віхола
стежка ▶	◀ житло
школяр ▶	◀ приятель
будинок ▶	◀ справа

- ✓ З поданих слів склади і запиши речення.

мчить	вистава	стежка
іде	звивиста	вершник
тягнеться	сміливий	про козаків

106. Прочитай вірш.

ПОКРОВА — КОЗАЦЬКА МАТИ

Вона усе на світі може —
поправить вчинки і слова,
у ризи вдягне образ Божий,
догляне вольності права.
Ізцілить рани і образи,
одягне в золото ліси,
усе покриє, всіх розважить
і сповнить — що б не попросив.
Свята Покровонько, як мати,
ти нам дитинство зігривай,
і українську нашу хату,
і наш веселий рідний край!

Богдан Чепурко

107. Чому поет називає Покрову козацькою матір'ю? Що може Покрова? З якою інтонацією ти читатимеш вірш? Яку ілюстрацію ти намалював би / намалювала б до вірша?

108. Обговоріть, що вам відомо про свято Покрови. Які ще свята відзначають 14 жовтня? Які свята вшановують у ваших родинах?

109. Проведи дослідження «Слова, протилежні за значенням».

Крок 1. Прочитай пари слів.

Одягнути — роздягнути.

Веселий — сумний.

Зігрівати — охолоджувати.

Рідний — чужий.

Крок 2. Яке значення (близьке чи протилежне) мають слова?

Крок 3. Зроби висновок.

В українській мові є слова, які мають протилежне значення: *далеко* — *близько*, *гарячий* — *холодний*, *початок* — *кінець*. Такі слова називають **антонімами**.

110. 1. Випиши пари антонімів з попереднього завдання.
2. Прочитай прислів'я. Що їх об'єднує? Випиши прислів'я, у яких є слова-антоніми.

1. Краще на рідній землі кістками полягти, ніж на чужій слави досягти. 2. Грудка рідної землі дорожча за золото.

3. Всюди добре, а вдома найкраще. 4. Земля дає все і заби-
рає все. 5. Земля — тарілка, що покладеш, те й візьмеш.
6. На чорній землі жито сіють, а по білій собаки гавкають.
7. Земля — наша мати, всіх годує.

111. Прочитай. Доповни прислів'я антонімами до виділених слів. Запиши 3 прислів'я (на вибір).

1. **Маленька** праця краща за ... безділля. 2. Краща річ **нова**, а друг 3. **Ледачого** всі обминають, а ... шанобливо вітають. 4. **Спочатку** думай, а ... кажи. 5. По одязі **стрічають**, по розуму

112. 1. Зіскануй QR-код та переглянь відео «Дітям про козаків».

2. Перевірте одні одних.

1. Що означає слово *козак*?

А вільна людина Б вчена людина

2. Яку назву мали невеликі дерев'яні укріплення для захисту від нападників?

А намет Б січ

3. Скільки козаків налічував кіш?

А до 1000 Б до 10 000

4. Кого козаки вважали своєю покровителькою?

А Святу Покрову Б Святу Катерину

5. Як називали вищих воєначальників у козаків?

А гетьманами Б президентами

6. Що було ознакою гетьманської влади?

А шабля Б булава

7. Як козаки називали легкі човни, на яких здійснювали морські походи?

А чайки Б дельфіни

113. 1. Попрацюй зі словниками. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Запиши синоніми до слова *хоругва*.
- ✓ Запиши антоніми до слова *вільний*.
- ✓ Запиши тлумачення слова *бунчук*.

2. Уклади за абеткою один зі списків слів (на вибір) для лепбука «Люби, шануй, захищай».

✓ Відомі гетьмани.

Дмитро Вишневецький, Пилип Орлик, Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа.

✓ Відомі козаки.

Мамай, Іван Сірко, Максим Кривоніс, Іван Підкова.

✓ Відзнаки козаків.

Хоругви, бунчуки, сурми, литаври, печатки з гербом.

3. З'єднай частини прислів'їв. Запиши прислів'я. Підкресли слова-антоніми.

Багатий хитрий на гроші, ▶	◀ сміливому по коліна.
Боязливому по вуха — ▶	◀ а говори менше.
Добро довго пам'ятається, ▶	◀ а бідний на вигадки.
Знай більше, ▶	◀ а лихо ще довше.

114. Склади і запиши кілька речень про козаків.

115. РІЧКА ЗОЛОТА ЛИПА

Легенда

Називалася наша річка Липа. Бо там, де випливає, поміж берегів завжди росли і ростуть старі липи. Уже як зацвітуть вони золотим цвітом, то вода в річці набирається того трунку* і несе до самого Дністра.

Розповідають, що в Бережанах колись жили багаті пани Синявські. Людськими руками вони збудували собі замок, який з усіх боків омивала річка. Що то за скупе було панство! Але, як кажуть люди, **до часу глечик воду носить**.

Розвідали про золото тих панів вороги, напали на замок і стали вимагати викуп. Облогу замку тримали довго, і пани врешті згодилися дати відкупного. Як воно там було, не знаю, але розповідали старі люди, що нападники цілий день те золото рахували і до мішків складали. А мішки склали на віз і з тим від'їхали.

По дорозі видалося їм, певно, що того мало. Вони вернулися назад, раптово напали на замо́к і цілком його знищили. Але народ зібрався і дав їм поза вуха. Нападники з тим золотом наживали п'ятами, а люди за ними. Тільки віз із золотом в'їхав на місток через Липу, то полетів каменем у воду. Бо міст був підризаний. Булькнуло панське добро в річку. Забрала його собі Липа, щоб не віддати нікому. Бо через золото на землі найбільше біди.

Засвітилася Липа жовтим блиском і понесла з водою... Ще довгі роки то тут, то там знаходили люди в річці золото. З того часу називають річку Золотою Липою.

*Тру́нок — п'янки́й запах.

116. 1. Чому річку називали Липою? Які рядки легенди свідчать про багатство панів Синявських? Як вороги захопили золото? Чому річку почали називати Золотою Липою?

2. Перекажи легенду близько до тексту.

117. З'єднайте вислови та пояснення до них.

До часу глечик воду носить — ► ◀ покарати.

Наживали п'ятами — ► ◀ всьому буває кінець.

Дати поза вуха — ► ◀ втікали.

118. 1. Прочитай вислови. Поміркуй, що вони означають.

Пропустив повз вуха; в одне вухо влетіло, в друге — вилетіло; ведмідь на вухо наступив; за вуха не відтягнеш.

Стійкі сполучення слів називають
фразеологізмами.

Дізнатися значення фразеологізмів
можна у «Фразеологічному словнику».

2. Доповни речення фразеологізмами з попереднього завдання. Запиши їх.

Якщо хтось не уважно слухав, кажуть, що він

Якщо хтось має гарний апетит, то кажуть, що його

Якщо в когось поганий музичний слух, кажуть, що йому

Якщо хтось слухав і не запам'ятав того, про що говорилося, кажуть:

3. Прочитай. До фразеологізмів лівої колонки добери протилежні за значенням фразеологізми з правої колонки.

Байдики бити —	точити ляси.
За три моря —	як кіт наплакав.
Видимо-невидимо —	закачати рукава.
Води в рот набрати —	під носом.

119. Прочитай. Склади і запиши речення з трьома фразеологізмами (на вибір).

Замилювати очі; не у своїй тарілці; скласти зброю; стати шовковим; літати у хмарах; за кроком крок; море по коліна.

120. НАЙКРУТІШІ ЗАХИСНИКИ УКРАЇНИ

Українці в усі часи та понад усе цінували свою свободу. І значною мірою через це воювати нам доводилось багато і часто. Доводиться і нині захищати себе від нападників та не допустити завоювання території.

Кіборгами почали називати захисників Донецького аеропорту. За надзвичайну витривалість, сміливість та безстрашність. Адже вони, на великий подив усіх, тримались до самого кінця, так і не здавши позицій ворогові. А ще українці називають себе «укропами» (слово утворене від «Український Опір»). Вони вірять у добру силу правди, що, наче зелена рослина, відганяє злих духів. Сучасні українські воїни — це ті, хто взявся за зброю, щоб захистити державу. Їх називають воїнами світла, бо вони світлі і воюють за правду. Вони сильні, як ніколи. Вони продовжують боротися, бо ми мусимо перемогти.

За матеріалами сайту «Ukrainian People»

121. Що тобі відомо про захисників Донецького аеропорту? Чому їх називають кіборгами? За що борються сучасні українські воїни?

122. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Добери і запиши кілька синонімів для характеристики захисників України. За потреби скористайся «Словником синонімів».

Захисники України (які?) ... , ... ,

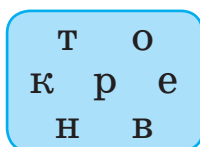
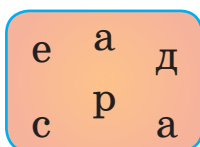
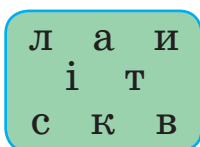
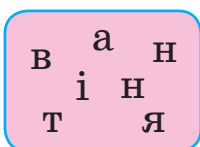
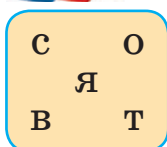
- ✓ Випиши зі статті «Найкрутіші захисники України» синоніми до слова *воїни*.
- ✓ Випиши зі статті «Найкрутіші захисники України» речення, у якому є антонім до слова **захисник**.

123. Випиши зі статті «Найкрутіші захисники України» речення, які тебе вразили.

124. 1. Утвори і прочитай слова.

2. Що об'єднує ці слова?

125. 1. Обговоріть, які свята ми відзначаємо протягом року. Чи вітаєте ви з цими святами своїх друзів, рідних, знайомих? Як саме?

2. Прочитайте зразки привітань. Зверніть увагу на їхню будову (звертання, побажання, підпис, дату).

Дорога
Оленко!

Щиро вітаю тебе з днем народження. Бажаю міцного здоров'я, успіхів у навчанні.

__жовтня 20__ . Твій друг Іванко

Любий
братуку!

Вітаю тебе з перемогою в шаховому турнірі. Бажаю успіхів і нових перемог.

__жовтня 20__ . Твоя сестричка Леся

3. Обговоріть, що потрібно знати, аби надіслати поштою привітання, запрошення, лист. Що потрібно знати, аби надіслати кореспонденцію електронною поштою?

4. Попрацюйте зі словниками. Виконайте завдання на вибір.

- ✓ З'ясуйте тлумачення слова *кореспонденція*.
- ✓ Поєднайте слово і його тлумачення.

Адреса	▶	◀	той, кому надсилають кореспонденцію.
Адресат	▶	◀	той, хто пише листи, листівки.
Адресант	▶	◀	місце проживання чи розташування.

*адреса**вдячний***126. 1.** Розглянь вітальну листівку.

Дорогі захисники і захисниці України!
Щиро вітаємо вас із Днем захисника України!
Ми вдячні вам за мирне небо.
Будьте сильними і мужніми.
Вірно служіть Вітчизні.

З повагою — учні 3 класу.

14 жовтня 20__ р.

- 2.** За цим зразком напиши власне привітання захисникам і захисницям України із Днем захисника України та Днем українського козацтва. Пам'ятай: складовими успіху твого привітання мають стати щирість, доброзичливість! За потреби скористайся опорними словосполученнями.

Опорні словосполучення: вдячні за мужність, за мирне небо; бажаємо успішного виконання бойових завдань; вірно служіть Батьківщині; дякуємо, що захищаєте нас; бажаємо незламної волі; бажаємо наснаги, волі, витримки.

127. Склади вітальну листівку рідним зі святом Покрови.**БУДОВА СЛОВА****«ЯКІ ЧУДЕСНІ БАРВИ У НАШІЙ РІДНІЙ МОВІ...»****128.****КЛЯТВА**

Мова кожного народу
неповторна і — своя;
в ній гримлять громи в негоду,
в тиші — трелі солов'я.

На своїй природній мові
і потоки гомонять;
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.
Солов'їну, барвінкову,
колосисту — на віки —
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
буду всюди й повсякчас, —
бо ж єдина — так, як мати, —
мова в кожного із нас!

Володимир Лучук

129. 1. Які рядки вірша справили на тебе найсильніше враження? Як автор ставиться до рідної мови? Підтвердуй свої думки рядками вірша.

2. З яким настроєм ти читав / читала вірш? Як ти розумієш вислови: *гримлять громи; потоки гомонять?*

 гриміти

 грім

130. Знайдіть у вірші слова, ужиті в переносному значенні; синоніми.

131. 1. Випиши виділені слова. Познач у них частину, яка змінилася, □.

Пригадай!

Змінна частина слова — це **закінчення**:

мов**а**, мов**і**, мов**у**.

Закінчення слугує для зв'язку слів у реченні.

Щоб визначити закінчення, потрібно змінити слово.

Частина слів має нульове закінчення: гр**і**м□, кл**е**н□.

2. З поданих слів склади і запиши речення. У змінених словах познач закінчення.

1. Шануй, рідна, мова. **2.** Без, мова, немає, держава.
3. Мама, співає, колискова, малюки. **4.** Говори, українська, мова, бо, живеш, на, своїй, земля.

132. Склади і запиши речення з висловами: *гримить музика*; *гримить ложками*; *гримить грім*; *гримить вантажівка*. Познач закінчення в підкреслених словах.

133. Прочитай казку. Випиши маловідомі чи незрозумілі слова.

ЯК РОСТУТЬ СЛОВА

На щедрих плодючих землях жило плем'я німів. Вони вирощували виноград, персики, апельсини, усіляку горюдину. Німи не вміли говорити, вони тільки ворушили губами і читали слова по вустах.

Одна лише бабуся Мова жила сама за високим кам'яним парканом. Щодня вона поралась у квітнику.

Якось до бабусі прийшов хлопець. З його вуст дізналася Мова про горе. Сусідська дівчина, сліпа від народження, хотіла вмерти, бо почувалася дуже самотньою.

— Не зумію я повернути дівчині зір, — похитала головою Мова. — Та є в мене таємниця.

І Мова повела хлопця у свій дивовижний квітник.

— Це — слова, — пояснила бабуся. — Зірви найкращі, віднеси дівчині, хай вона почує, хай радість прийде в її засмучену душу.

Який же то був букет!

— Ти... красива... Ти... потрібна... мені... Живи...

А наступного дня всі німи зібралися біля Мовиноного подвір'я. Вони прийшли по слова.

— Я навчу вас вирощувати слова, — ворухнулися губи старенької.

Мова винесла повний кошик корінчиків.

— Кожне слово, наче квітка, має корінь, а з нього виростають листочки — суфікси, пагінці — префікси і пуп'янки — закінчення. З одного кореня може вирости багато слів-квітів. **Бережіть свої квітники, викопуйте бур'яни і вирощуйте найкращі слова.**

По корінчику розібрали німи щедрий подарунок Мови, обсадили всю землю диво-квітами і передали наступним поколінням таємницю про те, як ростуть слова.

За Лесею Мовчун

134. Про що йдеться в казці? Де жили німи? Чим вони займалися? Де жила бабуся Мова? Чим вона займалася? З яким проханням звернувся хлопець до бабусі Мови? Що зробили німи з бабусиним подарунком? Прочитай виділене речення. Чи погоджуєшся ти з цією думкою? Уяви, що ти зустрівся / зустрілася з бабусяю Мовою. Про що ти запитаєш у неї?

135. Гра «Дешифрувальник».

	а	б	в
1	а	т	с
2	р	й	и
3	ж	н	ф
4	о	л	к

Код 1. 1а, 2б, 1в, 1б,
2а, 2в.

Код 2. 3а, 4а, 2а, 3а,
2в, 3б, 2в.

Код 3. 3в, 4б, 4а, 4в,
1в, 2в.

а́йстри

136. 1. Прочитай. Запиши речення, розкриваючи дужки. Познач у змінених словах закінчення □.

Бабуся засіяла клумбу (айстри, жоржини, флокси).

Пригадай! Частину слова без закінчення називають **основою**: бабуся□, айстри□.

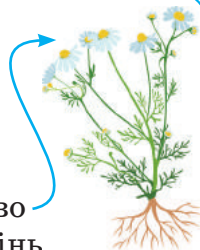
2. Склади і запиши два речення зі словом *книга*. У першому реченні поєднай його зі словом *читав* / *читала*, у другому — зі словом *зацікавився* / *зацікавилася*. Познач закінчення й основу слова *книга*.

137. 1. Обговоріть, що означає слово *німи*.

2. Перечитайте передостанній абзац казки. Заповніть схему «Слова-квітки» на аркуші паперу (за зразком, поданим праворуч).

слово
корінь
суфікси
префікси
закінчення

Запам'ятай! Основа може складатися з таких частин: **ко́рня** (⌒), **пре́фікса** (—), **су́фікса** (∧):

дари□, дарунки□, подарунки□.

138. 1. Склади і запиши слова.

Префікси	Корені	Суфікси	Закінчення
	літ	-н-, -ечк-	-о, -ій
по-	сад	-к-, -ок-, -очок-	-и, -а
за-	мор	-ськ-	-а, -ий, -е

2. Поцікався, які слова склали інші учні.

139. Устав у прислів'я слово *книга*, змінюючи його за змістом. Познач закінчення та основу у вставлених словах.

- 3 ... жити — з добром дружити.
2. День без ... , що обід без хліба.
3. ... читай, розуму набирай.
4. ... — вірні друзі.
5. Будеш з ... дружити —
буде легше в світі жити.

140.

9 ЛИСТОПАДА — ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА МОВИ

9 листопада наша країна святкує День української писемності та мови. Це свято було започатковано указом Президента України 6 листопада 1997 року. Традиційно цього дня всіх українців запрошують написати Всеукраїнський диктант національної єдності і перевірити свої знання.

За православним календарем 9 листопада вшановують пам'ять преподобного Нестора Літописця*. Вважають, що він став прабатьком української писемної мови. Колись у день ушанування Нестора Літописця батьки віддавали дітей до школи. Після того йшли до церкви і ставили свічку перед його образом, бо вірили, що це допоможе дитині здобути хорошу освіту.

Давньою українською мовою **написані** козацькі державні документи. Українці мають свою літературу, визаних світом геніїв: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника...

Цього дня стартує Міжнародний конкурс **знавців** української мови імені Петра Яцика. Щорічна кількість учасників конкурсу — понад 5 мільйонів із багатьох країн світу.

За матеріалами вільних інтернет-джерел

***Літопісець** — той, хто послідовно описував історичні події в Давній Русі.

141. Про що йдеться в статті? Чому, на твою думку, саме 9 листопада відзначають День української писемності та мови? Висловлюй свої міркування за поданим зразком:

Я вважаю, День української писемності та мови відзначають 9 листопада, тому що... Отже,... (зроби висновок).

142. 1. Обговоріть, чи плануєте ви брати участь у Міжнародному конкурсі знавців української мови імені Петра Яцика; як підготуватися до участі в такому конкурсі. Дізнайтеся, хто з учнів вашої школи був переможцем на різних етапах конкурсу.

2. Прочитайте діалог третьокласників. Яких помилок припустилися учні? Прочитайте діалог, уникаючи помилок. За потреби скористайтеся словами для довідки.

— Який у нас слідуючий урок?

— Математика.

— На протязі перерви ми можемо піти в столову, купимо пирожене.

— А я пропоную вийти на площадку.

Слова для довідки: майданчик, наступний, їдальня, протягом, тістечко.

143. 1. Випиши виділені слова зі статті «9 листопада — День української писемності та мови» групами. Чи можна назвати ці слова спорідненими (спільнокореновими)? Скільки груп споріднених слів ти виписав / виписала?

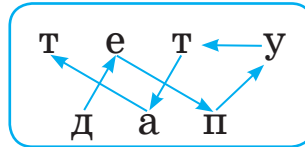
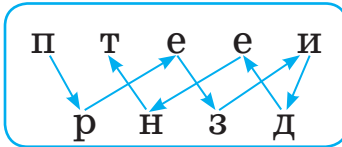
Пригадай!

Корінь — це спільна частина споріднених слів, що виражає їхнє спільне значення: *мова, розмова, мовний, розмовляти*. Слова, що мають спільний корінь, називають **спільнокореневими** (спорідненими).

2. Випиши підкреслені слова зі статті «9 листопада — День української писемності та мови». Добери і запиши по кілька спільнокореневих слів.

144. 1. Складіть і запишіть слова.

президент
депутат

2. З'ясуй значення цих слів.

145. 1. Випиши зі статті «9 листопада — День української писемності та мови» речення, у якому є слово *президент*.

2. Склади речення зі словом *депутат*.

146. 1. Прочитай уривок вірша «Рідна мова — Божий дар».

Щиглик-батько щебетав —
щигленяток научав:

— Щоб належну гідність мати —
рідну мову треба знати!

Перепілка: «Під-пі-літь...»

Ластівочка: «Фіть, фіть, фіть...»

«Цір» — горобчик повторяє,
а зозуля «Ку-ку» знає.

«Тьох-тьох» — кличуть солов'ї.

«Кру-кру» — дужі журавлі.

Чайка скиглить, ніби плаче,
а ворона сумно кряче.

Тож затямте, діточки,
не як будь-котрі пташки,
але так, як мама й тато,
ви повинні щебетати!

Володимир Каплун

2. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Випиши з вірша назви птахів. Добери до них спільнокореневі слова.
- ✓ Випиши з вірша слова-синоніми.

147. ЯК ВИНИКЛА СЛОВ'ЯНСЬКА АЗБУКА

Кирилиця є однією з перших слов'янських абеток (інша азбука має назву глаголиця). У 863 році моравський князь Ростислав запросив з Візантії двох братів, християнських проповідників Кирила і Мефодія. Вони мали вести богослужіння. Для того щоб їх зрозуміли, брати повинні були читати проповіді слов'янською мовою. А щоб слов'яни могли зрозуміти і прочитати Біблію, написану грецькою мовою, Кирило і Мефодій створили слов'янську абетку. Вона отримала назву «кирилиця». Пізніше з цієї абетки народилися й інші, у тому числі й українська.

Глаголиця теж була створена Кирилом і Мефодієм. Ця абетка відрізняється від кирилиці формою літер. Глаголиця була поширена в десятому-одинадцятому століттях у Болгарії й Моравії. А в Хорватії вона проіснувала аж до кінця вісімнадцятого століття.

За Семеном Покотилом

148. Яку назву мали перші слов'янські абетки? Чому Кирило і Мефодій створили слов'янську абетку?

149. 1. Випиши зі статті «Як виникла слов'янська абетка» виділені слова. Познач у них закінчення. Чи можемо назвати ці слова спільнокореневими?

Абетка, абетки, абетку, абеток — це різні форми одного слова. Вони різняться закінченням.

Абетка, абетковий — це спільнокореневі слова.

2. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Добери і запиши синоніми до слів *абетка*, *літера*.
- ✓ Утвори і запиши різні форми слів *мова*, *літера*.

- ✓ Утвори і запиши спільнокореневі слова до слів *форма*, *брат*. Познач у них корені.

Пригадай!

Щоб знайти корінь слова, потрібно:

- ✓ прочитати слово, з'ясувати його значення;
- ✓ дібрати кілька споріднених (спільнокореневих) слів (пам'ятай, що вони мають мати щось спільне у значенні і спільну частину);
- ✓ виділити спільну буквену частину споріднених слів (це і є корінь);
- ✓ позначити корінь знаком : хліб, хлібчик, хлібний.

3. Прочитай речення. Випиши спільнокореневі слова. Познач корені.

Сонце перестало світити. У траві блищать світлячки. До світанку ще далеко.

150. Проведіть мовне дослідження: чи можна вважати синонімами слова *кирилиця*, *глаголиця*, *абетка*?

151. Прочитай і спиши речення. Підкресли спільнокореневі слова. Познач у них корені.

У голуб'ятнику живуть голуб і голубка. Там лежать голубині яєчка. Незабаром вилупляться маленькі голуб'ятка.

152. Обговоріть, які імена дають дітям у ваших родин; чи подобаються вам ваші імена; як до вас звертаються рідні, друзі, знайомі.

153.

КВІТОЧКА

В одній дівчинки було доволі незвичне ім'я — Квітослава. Ну, а всі домашні називали її просто Квіточкою.

Якось під час обіду, коли вся сім'я сиділа за столом, Квіточка раптом сказала:

— І чого це в мене ім'я якесь ніяке?! Якби я була Незабудкою чи Трояндою, то всі знали б, хто я. А то Квіточка та Квіточка... А яка саме — невідомо.

— І то правда, — весело підхопив тато. — Давай придумаємо для тебе що-небудь конкретніше. Наприклад, Традесканція чи Пеларгонія. А можна й зовсім заморське, оригінальне, екзотичне. Скажімо, Аустроциліндропунція.

— А мені, — подала голос мама, — більше подобається Дарлінгтонія чи Коронілла.

— Та назвімо її просто — Заяча Капуста, — в'їдливо докинув старший Квіточчин братик Сергійко.

Квіточка образливо надула губки, мить помовчала і сказала:

— Ні, краще я лишуся Квіточкою, Квітусею, Квітославою.

Анатолій Григорук

154. Як звали головну героїню оповідання? Чому Квіточка була незадоволена своїм ім'ям? Які імена пропонували батьки і брат?

155. 1. Поєднайте тлумачення і слово.

Аркуш із письмовим повідомленням,
який надсилається поштою

в конверті, — це ►

◀ листоноша.

Ящик для кореспонденції — це ►

◀ поштова
скринька.

Службовець пошти, який розносить
кореспонденцію адресатам, — це ►

◀ лист.

2. Прочитайте лист, написаний казковому персонажеві.

Привіт, Котигорошку!

Мене звать Катруся. Нещодавно я прочитала казку про твої пригоди. Мені дуже подобається, що ти сміливий, дуже розумний, завжди знаходиш вихід зі складної ситуації.

Хай здійсняться твої мрії і на світі не буде злих людей. Хай з тобою поруч завжди будуть вірні друзі.

Твоя нова подруга Катруся

20 жовтня 20__ р.

3. Прочитайте і пригадайте, з яких частин складається лист.

На початку листа звертаємося до адресата. В основній частині розповідаємо про події, повідомляємо про щось або про якісь події. Закінчуємо лист побажаннями. Праворуч указуємо, хто написав листа, ліворуч — дату написання.

156. 1. Випиши з оповідання «Квіточка» назви рослин. Підкресли слово, яке було писати найважче.

2. Склади і напиши листа Квіточці. Будь уважним / уважною до адресатки.

157. Прочитай слова. Запиши їх у три групи: 1 — різні форми слова *лист*; 2 — спільнокореневі слова до слова *лист* (аркуш паперу); 3 — спільнокореневі слова до слова *лист* (дерева).

Лист, листівка, листяний, листи, листок, листами, безлистяний, листування, (у) лісті, листочок, листячко.

158. Прочитай прислів'я.

Будь господарем своєму слову.

Від меча рана загоїться, а від лихого **слова** — ніколи.

І від солодких **слів** буває гірко.

Коня керують уздечками, а людину — словами.

Птицю пізнають по пір'ю, а людину — по мові.

М'які слова і камінь руйнують.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається.

Слово вилетить горобцем, а вернеться волом.

Як овечка: не мовить ні словечка.

Чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язик, щоб менше говорив.

159. Що об'єднує всі прислів'я?

160. Виберіть по одному прислів'ю. Поясніть одні одним його значення.

161. Проведи мовне дослідження «Чергування голосних у коренях слів».

Крок 1. Випиши з прислів'їв на с. 62 виділені слова.

Крок 2. Познач закінчення, основу та корені в записаних словах.

Крок 3. Підкресли букви, якими різняться корені.

Крок 4. Зроби висновок.

У коренях споріднених слів можуть чергуватися голосні звуки [о], [е] з [і]: *слово* — *слівце*, *школа* — *шкільний*, *підч* — *пече*, *віз* — *возик* — *везе*.

162. 1. Випиши з прислів'їв на с. 62 підкреслені слова. Зміни їх або добери спільнокореневі так, щоб змінилися голосні звуки в коренях. Підкресли букви, які чергуються.

2. Добери до поданих слів спільнокореневі або утвори інші форми так, щоб у коренях звуки [о], [е] змінилися на [і].

Зразок: восени — осінь.

Столик —

Внесок —

Котик —

Папери —

Воля —

Бджола —

3. Познач закінчення й корінь у виділеному слові.

внесок

4. Прочитай слова. Випиши з кожної групи «зайве» слово. Добери і запиши спільнокореневі до виписаних слів.

1. Син, синочок, синівський, **синій**. **2.** Носити, носик, приніс, донесення. **3.** **Гора**, гірка, горе, гористий. **4.** Сирник, сирій, сирний, сирничок.

5. Познач закінчення і корінь у виділених словах.

163. 1. Прочитай слова. Поміркуй, чи всі вони є спільнокореневими.

Слово, словниковий, **словник**, словесний, вислів, прислів'я, слівце.

2. Із двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

3. Познач закінчення і корінь у виділеному слові.

Акрівірш — це вірш, у якому перші літери кожного рядка утворюють слово, словосполучення або речення.
Часто акривірші є загадками.

164. Прочитай акривірші. Навчися правильно, чітко вимовляти всі слова. Продекламуй один з акривіршів перед учнями класу.

СВІТЛИЙ ХРАМ

Акривірш-загадка

Шумливий плац, майдан а чи глухий провулок,
Коли стоїть вона, рідніші нам;
Освячена трудом, завжди кипить, як вулик, —
Ласкавий і суворий світлий храм:
Адже писались тут і перша буква й нулик!
Хто вона?
Не відгадав? Притих? Відгадка майже поруч:
підкаже акривірш — у загадці ліворуч!

Дмитро Білоус

СЛОВО НАШЕ РІДНЕ

Роде наш красний, роде наш прекрасний,
Іншого в світі не шукаєм ми,
Дух український, вольний, незгасний
Не подолати силам зла і тьми:
Ери нової вже гримлять громи.
Слово погідне, слово наше рідне,
Любим тебе ми, будем вік любить,
Обрій відкрився, всім світам ти видне,
Видне, як сонце, як ясна блакить;
О рідне слово, хай тобі щастить!

Дмитро Білоус

ЦУКЕРОЧКА

Ця смакота так манить на вітрині
У фантика барвистій пелерині*.
Купіть! Купіть! Купіть, прошу, будь ласка!
Еге ж! В обгортці — шоколадна казка.

Розгорнеш — і не матимеш спокію!
 Одна... Дві... Три... Усі такі хороші!
 Чому за них платити треба гроші?!
 Купіть! Он ту! З начинкою липкою!
 А я її сховаю за щодою.

Тетяна Чорновіл

*Пелеріна — накидка.

165. Що таке акровірш? Чим цікаві акровірші? Що спільного між акровіршем і віршем; акровіршем і загадкою? Які відмінності? Заповніть таблицю на аркуші паперу.

Акровірш		Загадка	
Відмінне	Спільне	Відмінне	
1.	1.	1.	
2.	2.	2.	

166. Проведи мовне дослідження «Чергування приголосних у коренях слів».

Крок 1. Випиши з акровірша «Цукерочка» підкреслені слова.

Крок 2. Зміні форму слова.

Крок 3. Познач закінчення, основу та корені в записаних словах.

Крок 4. Підкресли букви, якими відрізняються корені.

Крок 5. Зроби висновок.

У коренях споріднених слів можуть чергуватися приголосні звуки [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з´], [ц´], [с´]:

*друг — дружба — друзі, яблуко — яблучний —
 (у) яблуці, вухо — вушний — (у) вусі.*

167. 1. Зміни слова за зразком. Підкресли букви, що позначають змінені приголосні в коренях слів.

Зразок: книга — книжечка — у книзі.

Рука — Капелюх —

Мураха — Урок —

Дорога — Берег —

2. Прочитай акровірш. Запиши слово-відгадку та підкреслені слова. Зміни їх так, щоб відбулося чергування приголосних у коренях слів.

Рію, рію хвилями берегі
І петляю змієюю крізь луги.
Кригою закутуюсь взимку я,
А на весну плине знов течія.

Михайло Дубов

168. 1. Спиши акровірш.

Хутко, жваво біле-біле
Мимо козенятко бігло.
А тоді раптово стало,
Ріжки в сонечко наставило.
Кликав козенятко вітер
Аж на луг, де трави й квіти.

Михайло Дубов

2. Зміни слово-відгадку та підкреслені слова так, щоб відбулося чергування приголосних у коренях слів.

ВИМОВА І ПРАВОПИС СЛІВ З НЕНАГОЛОШЕНИМИ ГОЛОСНИМИ [Е], [И] В КОРЕНЯХ

ОПОВІДАННЯ ТА АВТОРСЬКІ КАЗКИ

169. МАТЕМАТИКА І ЦУКЕРКИ

— Мамо, я сьогодні отримав **десять** балів за самостійну з математики, — радісно вигукнув Бодя.

Насправді хлопця звали Богдан, але він був трохи того — розбишака, одним словом. Найвищий у класі, він сидів із красунею і відмінницею Настею та лупав очима в її зошити.

— Списав? — приречено спитала мати.

— Еге ж, — радісно хрумкнув солоним огірком Бодя.

— Це для салату, давай сюди.

— Та я вже з'їв, — хмикнув і пішов у кімнату Богдан.

Чогось стало боляче за **сина**: хто з нього виросте? Мабуть, в ігри пішов грати. От вже ці мобілки туманять мозок.

У кімнаті було тихо. Бодя розгорнув щоденник, знов нічого не записав. Треба Насті подзвонити. Та Настя не відповідала. Образилась, мабуть. Сама вона отримала **дев'ятку**, тому що важко написати два варіанти за один урок.

— Йди **вечеряти!** — покликкала мати.

Щодо попоїсти — Богдан був відмінником. А сьогодні їжа не лізла до рота.

— Хоч цукерок візьми, шоколадні з **темною** начинкою, як ти любиш.

— Я візьму, а з'їм пізніше, — заховав ласощі хлопчина.

Перед математикою Богдан підійшов до Насті.

— Я в тебе все списав, моя «десятка» несправжня. Вибач. Ось, тримай!

Він поклав цукерки їй у долоні.

— Давай я тебе навчу, і ти будеш сам усе розв'язувати, — усміхнулась Настя, — а цукерки з'їмо разом.

Обом стало **весело**, вони сіли і розгорнули зошити з математики.

За Наталією Клевцовою

170. 1. Хто дійові особи (персонажі) оповідання? Що засмучувало маму Боді? Чому? Чому Настя не образилась на Бодю?

2. Перекажи частину оповідання, яка тебе найбільше вразила.

3. Уяви, що в тебе виникла можливість поспілкуватися з дійовими особами оповідання. Яку пораду ти б їм дав / дала?

171. 1. Проведіть мовне дослідження «Вимова голосних звуків у ненаголошених складах».

Крок 1. Випишіть з оповідання Наталії Клевцової «Математика і цукерки» виділені слова.

Крок 2. Позначте наголоси.

Крок 3. Підкресліть слова, у яких чітко вимовляють звуки [е], [и].

Крок 4. Зробіть висновок.

2. Прочитайте слова. Порівняйте вимову голосних звуків.

дéсять	д[е ^и]с ^я тка	вéчир	в[е ^и]ч ^е р ^я ти
син	с[и ^е]нóчок	тémний	т[е ^и]мніé
дév'ять	д[е ^и]в'ятка	вéсело	в[е ^и]сéлий

Пригадай!

Голосний звук у наголошеному складі називають **наголóшеним**. Голосний звук у ненаголошеному складі називають **ненаголóшеним**.

Наголошений звук завжди вимовляють чітко.

Ненаголошений звук [е] вимовляють наближено до [и]:
с[е^и]лó, ст[е^и]блó.

Ненаголошений звук [и] вимовляють наближено до [е]:
кр[и^е]лó, з[и^е]мá.

172. 1. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Сонце сіло. Погасла в..чірня зоря. У вікнах забл..щало світло. Над с..лом спускалася ніч.

2. Спиши, уставляючи пропущені букви *е* чи *и*. У словах з ненаголошеними [е], [и] постав наголоси.

3. Добери до поданих слів спільнокореневі так, щоб ненаголошені [е], [и] стали наголошеними. Запиши слова парами за зразком. Познач корені, постав наголоси.

Зразок. Медóвий — мед.

Книгарня —	чистота —
гречаний —	степовий —
тигрень —	теплиця —

4. Склади і запиши речення з одною парою слів (на вибір).

173. Прочитай. До слів з ненаголошеними [е], [и] в корені добери спільнокореневі з наголошеними [е], [и] (за зразком). Познач корінь.

Зразок. Чергува́ти — че́рга.

Верхівка, кислота, темніє, сивина, кислий, сивий,
верх, темно.

174.

ЧИТАННЯ

Коли Андрійко збирався до дитячого садочка, його турбувало єдине питання: чи буде там забіяка Назар? В Андрійка з цим хлопцем були свої рахунки, бо Назар задерікувато і постійно відбирав складені кубики. Навіщо вони йому здалися, того ніхто не знав: хоч би читав чи рахував — та ж ні! Але коли Андрійко вже завершував складати слова з кубиків, Назар штурхав кубики з усієї сили, і ті розліталися довкола. Інколи так штурхав, що й Андрійкові перепадало. А не подобався Андрійко забіяці, бо читати вмів, як дорослий.

У своїх чотири роки Андрійко читав так, як справжній третьокласник, а то й п'ятикласник, бо вже не по складах! Гарно читати Андрія навчила бабуся, котра весь вік пропрацювала вчителькою. Тож хлопчик і книги читав, і тексти з маминого комп'ютера. Назар йому дуже задрив і поводився з ним нечемно, та й інших проти нього намовляв.

Хлопчик усе надіявся, що забіяка десь мав би зникнути за такий довгий час. Уже приблизно півроку минуло, як матуся забрала Андрійка з дитячого садочка і відправила до бабусі на виховання: у затишок та тепло. А все тому, що Андрійко був надто хворобливим. І мало того,

що сам постійно носом шморгав, то він ще й дітлахам передавав простуду. Але лікарі казали, що то вікова криза, котра скоро мине. Що таке криза, Андрійко добре знав, бо ту «кризу» матуся постійно зустрічала на роботі, коли проблем мала аж по самі вуха. Але час минув, та й криза, певно, з ним, і лікарі дозволили хлопчику повернутися в групу. Якби ж його запитали, чи він бажав, — та хто цікавився?! Треба!

І ось із раннього ранку Андрійко сумно сидів, чекаючи, поки мама збереться. Хлопчик усе думав про те, як провчити Назара, оглядаючи різні речі. Бо кажуть, ідея приходить неочікувано. Його очі зупинилися на екрані комп'ютера. Андрійко швиденько почав читати. Але вмить вбігла матуся і, вимикаючи комп'ютер, сказала: «Скільки я тебе прошу не пхати носа куди не слід, га, си-ну?!» Ще за мить вони вибігли з квартири, аби піймати чергову маршрутку.

Коли Андрійко увійшов у групу, то відразу помітив, як Назар показав на нього пальцем і засміявся. День минув сьак-так: діти гралися у дворі, слухали заняття, обідали.

Десь після обіднього сну, коли малюкам дозволяють бавитися в різноманітні ігри, Назар підбіг до Андрійка, щоб зруйнувати речення, котре хлопчик аж цілу годину збирав із кубиків. Назар замахнувся ногою, але Андрійко викрикнув те, що прочитав сьогодні вранці в листі, котрий матуся якомусь поважному чоловікові писала: «Вельмишановний пане, — мовив Андрійко, дивлячись на Назара, — дуже прошу не гніватися, а зрозуміти, як належить. Дякуватиму вам за увагу і проситиму наразі, коли ваша ласка... — Назар стояв роззявивши рота, бо таке чув уперше, — коли ваша ласка, не втручатися в мою роботу!»

Назар ще хвилинку постояв і задумано відійшов.

Час від часу забіяка дивно поглядав на Андрійка: чи то не второпав, що Андрійко сказав, а чи второпав добре?

Але опісля вихователька Андрійковій матусі кілька разів переказала ту подію і всі вуха продзижчала, повторюючи: «Який же чемний ваш син, який же ввічливий!»

Мама хитро поглядала на сина і думала: як же добре, що Андрійко читає, як третьокласник, а то й як п'ятикласник, бо ж не по складах уже!

За Оксаною Луцевською

175. 1. Хто головна дійова особа оповідання? Яким був Андрійко? Чому Назар поводився нечемно? Хто навчив Андрійка читати? Чому хлопчика віддали до бабусі? Чи вдалося Андрійкові провчити забіяку?

2. Поясни вислови: *були свої рахунки; мала проблем аж по самі вуха; очі зупинилися на екрані; не пхати носа; всі вуха продзижчала.*

176. Виконайте завдання на вибір.

✓ Складіть характеристики Андрійка і Назара. Заповніть таблицю на аркуші паперу.

<i>Андрійко</i>	<i>Назар</i>
1.	1.
2.	2.

✓ Складіть поради для Назара про важливість дружби.

177. 1. Випиши з оповідання Оксани Луцевської «Читання» 3–4 слова з ненаголошеними [е], [и] в коренях. Постав наголоси.

Запам'ятай!

Щоб знати, яку букву (*е* чи *и*) потрібно писати в ненаголошеному корені слова, потрібно дібрати **перевірне** слово (змінити форму або дібрати спільнокореневе) так, щоб ненаголошений звук став наголошеним:

степі́ — степ, **зелéний** — зéлень,

крило́ — кри́ла, **зимá** — узíмку.

2. Добери і запиши перевірні слова до виписаних. Постав наголоси. Познач корені.

3. Прочитай. Випиши слова з виділеними буквами. Добери до них перевірні слова.

Андрійкові очі зупинилися на екрані комп'ютера. Хлопчик швиденько почав читати.

Виділені букви — це **орфогра́ми**
(букви, написання яких потрібно перевірити чи запам'ятати).
Написання слова з апострофом, уживання великої літери, написання слів з подвоєнням приголосних — це також орфогра́ми.

4. Склади і запиши речення з перевірними словами.
5. Прочитай групи слів. Випиши слова, які є перевірними для інших.

Зелений, зеленіє, зелень, позеленів. Блискавка, блискучий, блиск, блищить. Сестра, сестричка, сестри, сестриччин. Весна, веснянки, весняний, вєсни.

178. Добери і запиши слова, протилежні за значенням до поданих. Підкресли орфограми.

Вузький —	холод —
мілкий —	літо —
низький —	небо —

179. ПІСНЯ ДЛЯ ГРИБНИЦІ

Біля самого краю лісу, під невеличкою галявиною, затишно живе тітонька Грибниця. Удень вона вирощує гриби на галявині, а ввечері пече пироги з вишневим повидлом і п'є чай з малиною. І хоча живе вона під землею, проте чує все, що відбувається на поверхні.

Одного сонячного ранку тітонька Грибниця почула дивовижний спів.

Прислухалася. Співали дівчата. І так гарно вони співали, що Грибниця заслухалася. «Які молодці, — подумала вона, — подарую я їм за цей прекрасний спів багато-багато грибів». Так і зробила. Чує, одна з дівчаток кличе іншу: «Уляню! Іди до мене! Подивись, скільки грибів

я знайшла!» А інша відповідає: «Краще ти до мене біжи, Марічко! Подивись, як багато я знайшла!» Заповзялися дівчата гриби зрізати, адже знали вони, що видирати з корінням гриби не можна, бо ростуть вони на волоссі Грибниці. Один кошик набрали під вінця, і другий, і третій. А грибів все більше і більше. Тоді Марічка і каже: «Улянко, навіщо нам так багато? Скажімо людям у селі, щоб пішли і собі назбирали». А Улянка відповідає: «Е-е-е, ні. Це ми гриби знайшли, то нам вони і будуть. Біжи краще додому і ще кошиків принеси».

Не сподобалося Грибниці те, що сказала Улянка. Не любила вона жадібних.

Марічка була молодшою сестрою Улянки. Тому, хоч і не схвалювала її рішення, та все ж таки побігла за кошиками. Біжить селом, зустрічає людей і хоче їм про гриби розповісти, але не може. Знає, що сестра буде лаятись. Вирішила тоді Марічка сестру перехитрити і розповісти все бабі Дарині. А баба Дарина наче радіо на селі була. Новини швидше за вітер розносила, але ніколи не казала, звідки що знає. І як тільки баба Дарина почула про гриби, умить усіх сповістила. Люди зраділи, побрали кошики і побігли до лісу — хто перший.

Улянка тим часом теж не нудьгувала. Зрізала гриб за грибом і під деревом складала. Купа вже чималенькою була, коли прибігли односельці. Побачили вони три повні кошики і величезну купу грибів під деревом і кажуть:

— Куди ж тобі так багато?
Що ж ти з ними робити будеш?

— А ви звідки про гриби дізналися? — запитала Улянка.

— Нам баба Дарина розповіла, — відповідали односельці.

— А їй хто сказав? — не задоволювалася Улянка.

— Каже, що сорока на хвості принесла, — відповіли їй.

Зрозуміла тоді Улянка, що це Марічка бабі Дарині про гриби розповіла. Але доказів тому немає, тож і сварити її немає за що. Зітхнула Улянка і сіла під деревом сестру з кошиками чекати.

Повеселішала Грибниця від цієї пригоди. Сподобався їй Маріччин вчинок — і з усіма поділилася, і сварки із сестрою уникнула. І вирішила вона нагородити Марічку за її доброту. Коли дівчинка повернулася з кошиками, Грибниця їй на один з грибів каблучку золоту почепила. Марічка взяла гриб і побачила золоту прикрасу. Зраділа і показує сестрі: «Дивись, Улянко, яку я каблучку знайшла!» Улянка як тільки прикрасу побачила, то одразу захотіла її забрати. Каже: «Неправильно, що золота каблучка в молодшої сестри. Віддай мені». Марічка зніяковіла і віддала прикрасу. Але каблучка виявилася чарівною — завжди до хазяйки поверталася. І як тільки Улянка її на палець одягла — каблучка вмить опинилася на пальці Марічки. Здогадалася тоді Улянка, що чарівна каблучка — це винагорода за доброту, і почала людям гриби роздавати. Роздає і кожен гриб обдивляється — винагороду шукає. Всю купу з-під дерева роздала, та винагороди так і не отримала.

Як ти вважаєш, чому Улянка так і не отримала винагороди?

Ольга Шипшина

180. 1. Про кого йдеться в оповіданні? Чому Грибниці не сподобалися слова Улянки? Який учинок Марійки сподобався тітці Грибниці? Які риси характеру проявили дівчатка? Хто з них тобі більше подобається? Чому? Усно опиши дівчинку, чиї вчинки ти схвалюєш.

2. Як ти розумієш вислови: *була наче радіо; новини швидше за вітер розносила; сорока на хвості принесла?*

3. Які епізоди оповідання схожі на казку?

181. 1. Поділіть оповідання на частини. Доберіть до них заголовки.

2. Уявіть, що ви зустріли Улянку. Про що б ви запитали в неї? Що б порадили їй? Розіграйте діалог.

182. 1. Випиши з першого абзацу оповідання Ольги Шипшини «Пісня для Грибниці» слова з ненаголошеними [е], [и] в коренях. Постав наголоси. Добери і запиши перевірні слова.

2. Запиши відповідь на запитання, яким закінчується оповідання. Підкресли орфограми.

183. Проведи дослідження «Добір перевірних слів».

Крок 1. Прочитай слова. Назви наголошені звуки.

З..л..ніє, д..р..в'яний, ш..л..стить, в..л..чезний.

Крок 2. Визнач корені у словах.

Крок 3. По скільки перевірних слів потрібно добирати, щоб правильно написати слова?

Крок 4. Зроби висновок.

184. 1. Запиши слова з попереднього завдання та перевірні слова за зразком.

Зразок. Зелене — зе́лень, зелéний.

2. Запиши речення, уставляючи пропущені слова. За потреби скористайся словами для довідки. Підкресли орфограми.

Завітала до лісу . Дивиться, а всі

сплять. Тільки дуб доглядає лісових меш-

канців. У його дуплі білка. Біля коріння під су-

хими спить їжачок.

Слова для довідки: дерева, листочками, зима, живе.

185. Виконай завдання на вибір.

✓ Спиши текст, уставляючи пропущені орфограми та розкриваючи дужки.

Настала з..ма. Спит.. з..мля під гл..боким снігом. Сумно х..тають гі(л, лл)ям д..рева. Ш..роке оз..ро затягнуло л..одом.

- ✓ Запиши відповіді на запитання (за оповіданням Ольги Шипшини «Пісня для Грибниці»). Підкресли орфограми.

1. Де жила тітонька Грибниця? 2. Ким була Марічка для Улянки? 3. Про що баба Дарина сповістила селян? 4. Що робила Улянка, щоб отримати винагороду?

186. Уявіть ситуацію: ви не записали в щоденник домашніх завдань. Що ви робитимете? Як поясните вчительці / вчителю, чому не виконали завдання? Розіграйте діалог.

187. Прочитай оповідання. Поміркуй, як його закінчити.

ЧОМУ ПЕТРИК НЕ ЗРОБИВ УРОКИ

Усе відбувалося з вівторка на **середу**. Це був дуже теплий і сонячний день. Прийшов Петрик зі школи й каже своїй мамі:

— Привіт, мамо! Нам сьогодні домашню роботу не давали!

Мама запропонувала синові пообідати.

Виходить Петрик після обіду на вулицю й зустрічає Наталку — свою однокласницю. Вона запитує:

— Петрику, ти зробив уроки?

— Ні! — відповідає Петрик.

— Чому? — дивується Наталка.

— Нам їх не давали!

Хлопчик побіг. А уроки давали, він їх прослухав.

Наталка подивилася на Петрика дивним поглядом: «Так навіщо я робила **математику**, українську мову, читання?»

— Чому Наталка так на мене подивилась? — подумав Петрик.

Наступного дня приходить Петрик у школу й здає зошит. Дивиться вчи-

телька в зошит Петрика, а в ньому нічого немає. Здивувалась учителька.

— Я ж задавала вправу, а ти, Петрику, її не виконав. Двійка тобі.

Коли Петрик побачив двійку, то здивувався: «Чому мені двійка?»

Він підійшов до Наталки:

— Привіт! Можна я візьму на **секунду** твій щоденник?

— Ну тримай! — сказала Наталка.

Дивиться Петрик у щоденник Наталки:

Середа	Укр. мова	<i>сторінка 23, виконати вправу 12</i>		
	Математика	<i>сторінка 19, № 16 і № 17</i>		
	Читання	<i>вивчити вірш на сторінці 15</i>		

Тоді Петрик подивився у свій щоденник:

Середа	Укр. мова			
	Математика			
	Читання			

— Як я міг прослухати домашнє завдання?

Приходить додому і мамі двійку не показує. А мама сама заглянула в його зошит і каже:

— Петрику! Іди сюди!

Петрик приходить до мами, весь труситься і плаче.

— Мамо! Вибач! Я забув записати уроки! Я їх прослухав! — І плаче далі.

— Ну, сину, не плач.

— Я забув. Я більше так не буду!

— Добре. Пробачаю. Але щоб це був перший і останній раз!

— Я обіцяю, що тепер буду завжди записувати домашні завдання!

Приходить Петрик додому. Поїв і відразу сів робити уроки. І мама його похвалила.

— Петрику, невже ти змінився?

— Так, змінився! А все тому, що ...

За Владом Пухальським

188. 1. Хто головна дійова особа оповідання? Коли відбувалися описані події? Яка пригода трапилася з хлопчиком? Як ти закінчиш відповідь Петрика?

2. Розкажи, як змінювався настрій Петрика.

189. 1. Проведіть дослідження «Добір перевірних слів».

Крок 1. Випишіть з оповідання Влада Пухальського «Чому Петрик не зробив уроки» виділені слова.

Крок 2. Підкресліть букви, які позначають ненаголошені голосні в коренях слів.

Крок 3. Доберіть перевірні слова. Чи вдалося дібрати перевірні слова?

Крок 4. Зробіть висновок.

В українській мові є чимало слів з ненаголошеними [е], [и], написання яких не можна перевірити наголосом:
секунда, черешня, математика.

Це словникові слова.

Написання таких слів перевіряй за орфографічним словником і запам'ятовуй.

2. Попрацюйте з орфографічним словником. Розгляньте малюнки. Запишіть назви за алфавітом.

абрикос

апельсін

математика

пшениця

секунда

хвилина

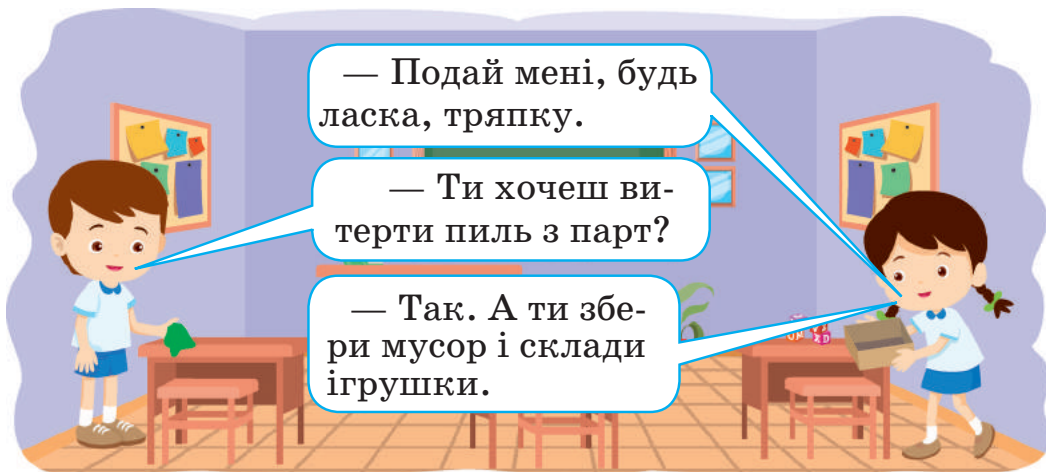
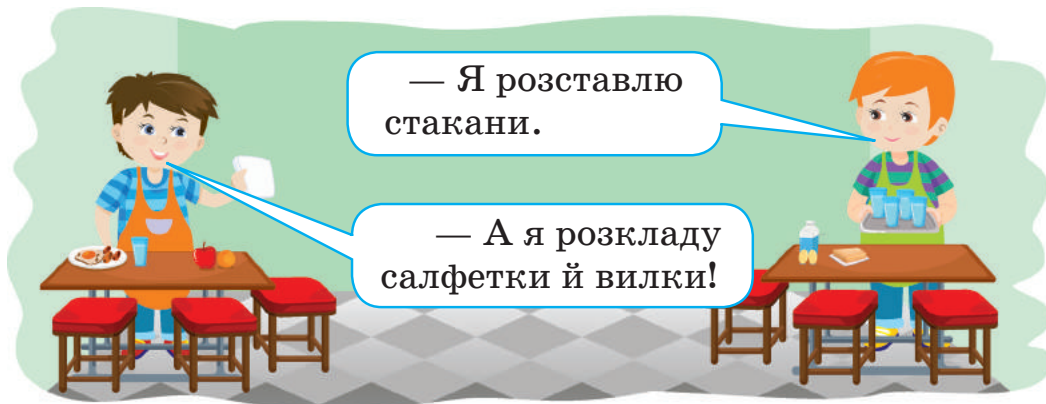
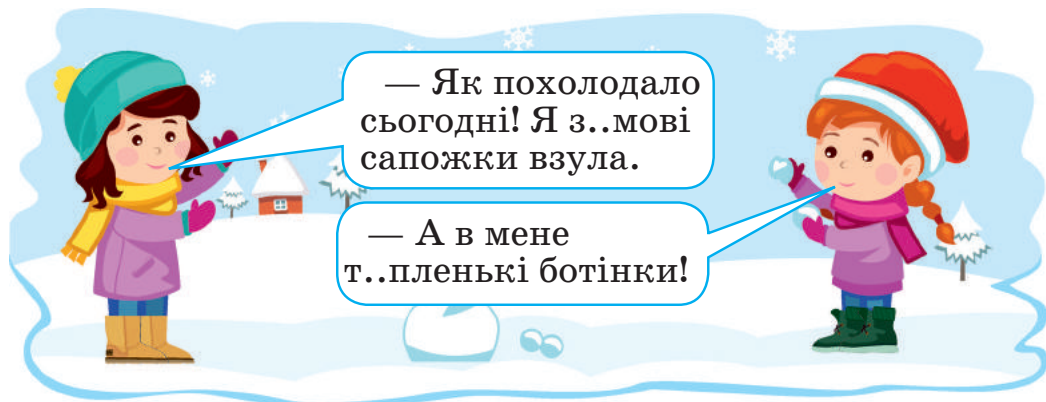
черешня

190. Склади і запиши речення з двома словами (на вибір) з попереднього завдання.

191. Прочитай діалоги. Яких помилок припустилися діти? Запиши один з діалогів правильно. Доповни їх ще двома репліками. За потреби скористайся словами для довідки.

Слова для довідки: черевики, іграшки, серветки, виделки, сміття, чобітки, ганчірка, склянки, пилюка.

192. Прочитай і відгадай загадки.

На болоті біля річки
виросли пухнасті свічки.
Забіжу я наперед —
це звичайний

У дорогу вирушаю,
щоб дістатись небокраю.
Я за ним, він — утікати,
не дається наздогнати.

Маю жовтий вусок,
запашний колосок.
Буде з мене мука
й паляниця м'яка.

Дивний журавель стоїть,
що нікуди не летить.
Можеш ти води напитися,
називається... .

193. 1. Склади і запиши речення з двома словами-відгадками (на вибір) із попереднього завдання.

2. Прочитай слова. Утвори і запиши словосполучення. За потреби перевіряй за орфографічним словником написання слів із пропущеними буквами.

Гл..бока	кв..ток
Дружний	кр..ниця
Проїзний	оч..рет
В..сокий	пш..ниця
Густа	кол..ктив

2. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Склади і запиши 3 речення зі словниковими словами (на вибір).
- ✓ Добери і запиши по кілька спільнокореневих слів до 3-х словникових слів (на вибір).

горизóнт

очерёт

кипіти

елéктрика

колектів

дирéктор

апетít

194. Позмагайтеся, хто напише більше словникових слів за 5 хвилин.

195. 1. Прочитай вірш, уставляючи пропущені букви.

ОСТАННЄ ЯБЛУЧКО

Поорано поля й городи —
нема ст..жок.

У лузі корівчина бродить
і пастушок.

Д..рева голі й безпорадні,
бур'ян зачах.

А гарбузи — як на параді
по всіх дворах.

Вітрів скр..пучі переклички:
«Вперед! Вперед!..»

Останнє яблучко з к..слички
таке, як мед.

Наталка Поклад

2. Спиши. Підкресли орфограми.

196.

ЛЯЛЬКА

Субота... Вероніка збирала речі для дитячого будинку. Благодійністю вона займалася вже давно. То надішле гроші, то принесе діткам цукерки чи іграшки їм передасть. Жінка вважала, що кожна дитина заслуговує хоч на маленьку приємність. Вона дістала з комода стару ляльку. Коли Вероніка була малою, ніколи з нею не розлучалася. Згадалась їй одна не дуже приємна історія, пов'язана з цією іграшкою.

Було це, мабуть, у класі третьому... Вероніці «стукнуло» якраз дев'ять років. Батьки на день народження подарували Вероніці ляльку. М'яку, велику, з голубими очима та білими кісками... Звісно, дівчинка понесла її до школи. Подруги заздрісно поглядали на ляльку. Лише Катя щиро раділа за подругу. У чиїх тільки руках не побувала та лялька! Після третього уроку дівчинка вирішила взяти ляльку надвір. Та ляльки не було на місці. Ще раз перевіривши портфель, вона почала хвилюватись:

— Аліно Миколаївно! Здається, у мене вкрали мою нову ляльку!

Вони разом ще раз ретельно перевірили портфель Вероніки. Та безуспішно.

— У класі завівся злодій, — сумно промовила Аліна Миколаївна.

Учителька зібрала учнів і кожного перепитала, чи брав хтось іграшку. Ніхто не зізнався у цій провіні. Вона розуміла, що злодюжка навряд чи зізнається, проте варто було спробувати.

Вероніка була вкрай засмучена. Її нова лялька зникла, і хтозна, чи вона повернеться до неї... У кожній людині вона вбачала злочинця, втратила довіру до всіх...

На наступній перерві Вероніка зустріла в коридорі свою подругу Катю. В руці у неї була її лялька.

— Це ти її вкрала? — одразу запитала Вероніка.

— Ні! Я її забрала...

Вероніка вихопила ляльку і чимдуж побігла до Аліни Миколаївни.

Учителька вислухала розповідь дівчинки і була вкрай здивована вчинком Каті. Дівчина зі сльозами на очах запевняла, що це не вона вкрала ляльку. Але їй ніхто не повірив, бо всі бачили іграшку в її руках.

Дружба між дівчатами розпалася. Вероніка почала нацьковувати однокласників на Катю. Їй було дуже прикро, і витримувати це було усе тяжче. Катя перейшла до іншої школи.

Згодом стало відомо, що ляльку вкрала Марічка. А Катя лише відібрала іграшку, щоб повернути подружці. У Марічки, напевно, прокинулась совість, і вона зізналася Вероніці у скоєному.

Вероніка зрозуміла, що спочатку потрібно було все з'ясувати, а потім приймати рішення... Так шкода було втраченої дружби... Вероніка вирішила попросити в Каті пробачення і будь-що повернути їхню дружбу!..

Уже доросла Вероніка із сумом глянула на ляльку. Нехай іншим вона принесе більше щастя!

За Софією Дяченко

197. 1. Чим особливий прочитаний тобою твір? Якою ти уявляєш Вероніку? Опиши її зовнішність та особистість (характер, поведінку). Що означає вислів *совість прокинулася*?

2. Чиї вчинки тебе вразили? Чим саме?

3. Яка головна думка оповідання?

198. 1. Обговоріть, хто може займатися благодійністю.

2. Прочитайте слова, чітко вимовляючи виділені звуки.

тя[ж]че

подру[ж]ка

злюду[ж]ка

3. Пригадайте, як вимовляють дзвінки приголосні звуки в кінці складу, слова.

199. Проведи мовне дослідження «Вимова дзвінких та глухих приголосних звуків».

Крок 1. Прочитай слова.

ле[х]ко

ни[з']ко

про[з']ба

боро[д']ба

Крок 2. Які букви потрібно написати на місці звуків?

Крок 3. Як перевірити себе?

Крок 4. Зроби висновок.

Під час письма потрібно перевіряти позначення парних дзвінких і глухих звуків.

Потрібно дібрати перевірне слово так, щоб після сумнівного приголосного був голосний звук:

ле[х]ко — легенько, про[з']ба — просити,
ни[з']ко — низенько, Вели[Г]день — великодній.

200. 1. Прочитай слова. Зверни увагу на вимову слів та їх написання.

Вимовляємо	Перевірне слово	Пишемо
кі[х]ті	кіготь	кігті
ні[х]ті	ніготь	нігті
моло[д']ба	МОЛОТИТИ	МОЛОТЬБА
во[Г]зал	—	ВОКЗАЛ
рю[Г]зак	—	РЮКЗАК

вокз^ал

2. Запиши правильно слова з попереднього завдання. Із двома з них (на вибір) склади і запиши речення.

201. Виконайте завдання на вибір.

✓ Доберіть і запишіть спільнокореневі слова до слова *вокзал*.

✓ Складіть асоціативну павутинку слів до слова *вокзал*.

202. 1. Добери і запиши антоніми до поданих слів.

Повільно — гіркий —

загадка — старший —

2. З парою слів (на вибір) з попереднього завдання склади і запиши речення.

203. Знайди і запиши відповіді на запитання (за оповіданням Софії Дяченко «Лялька»). Підкресли орфограми.

1. Скільки років виповнилося Вероніці? **2.** Якою була лялька? **3.** Що розуміла вчителька? **4.** Про що шкодувала Вероніка?

204. 1. Розгляньте малюнок.

2. Складіть за малюнком розповідь (за потреби скористайтесь опорними висловами). Доберіть до неї заголовок.

Опорні вислови: урок інформатики, комп'ютерний клас, молодий учитель, цікаве завдання, правила безпеки, працюють за комп'ютерами.

205. Запиши складену розповідь.

206. Прочитай і відгадай загадки. Спиши три загадки (на вибір), допиши в дужках слова-відгадки. Підкресли орфограми.

1. Не кінь, не віл, а прив'язаний. 2. Хто всім нам хліб ділить? 3. Від хати до хати йде, а в хату не заходить. 4. Що мовчить, а розуму вчить? 5. Без рук, без олівця, малює без кінця. 6. Живе — летить, помре — біжить.

ПРЕФІКС

207.

МАМА

— Лідусю, ти вже випила молочко? — спитала мама.

— Ні!

— А чому?

— Бо ні!

— Лідусю, випий молочко, поки тепле!

— Не хочу!

— Лідусю, мама буде гніватися!

— То гнівайся!

— Ти нечемна, Лідусю! Я гніваюся на тебе!

— То я на тебе теж гніваюся! — Ліда надула губки, встала з крісла і вийшла з кухні.

Прийшла Лідуся до своєї кімнатки. Хотіла розказати лялі, що гнівається на маму. Але тільки торкнулася вона червоного платтячка лялі, як ляля запищала:

— Не руш мене! Мені твоя мама пошила таке гарне платтячко, а ти гніваєшся на маму!

Підійшла Ліда до ведмедика. Але ведмедик забурмотів:

— Лиши мене! Твоя мама пришила мені вухо, коли ти його обірвала, а ти гніваєшся на маму!

Узяла Ліда м'ячика, зеленого, квітистого. А той і собі:

— Лиши мене! Твоя мама купила мене тобі на уродіни*. Я коштував дорого, і твоя мама мусила добре напруцюватися, щоб мене купити! А ти гніваєшся на маму! — і м'ячик покотився геть під ліжку.

На вікні стояла у вазоні рожева квітка. Хотіла Лідуся розповісти їй, що гнівається на маму. Але квітка обурено затріпотіла листочками:

— Мене твоя мама посадила у вазон і поливає щоднини, а ти гніваєшся на маму! Іди собі геть: я не хочу говорити з тобою!

Аж тут озвався і тканий килимок під ногами:

— Мене твоя мама чистить щосуботи, а ти гніваєшся на маму! Забирайся і не пробуй мене топтати! — і почав килимок морщитися та зсуватися по долівці, так що Ліда мало не перевернулась.

А тут ще й платтячко почало доповідати:

— Мене твоя мама сама вишивала ночами, сама мене пере та прасує, коли ти мене забрудниш, а ти гніваєшся на маму!

Цього було вже Лідусі забагато! Вона розплакалась і мерщій побігла на кухню перепросити маму і чемно випити молочко.

За Лесею Храпливою-Щур

***Уродіни** — день народження.

208. 1. Хто головна дійова особа твору? Якого віку була Лідуся? Якою за характером? Чому мама гнівалася на доню, а доня — на маму? Як речі переконували Ліду, що не потрібно гніватися на маму?

2. Яка головна думка оповідання?

209. 1. Прочитайте за особами зачин тексту.

2. Які поради ви можете дати дівчинці?

210. 1. Випиши виділені слова. Чи можемо назвати їх спільнокореновими? Доведи свою думку. Через ризку допиши слово, від якого утворені вписані слова.

Частину слова, що стоїть перед коренем, називають **префіксом**.

За допомогою префіксів утворюють нові слова:

йшла — вийшла, прийшла, підйшла.

2. Виконай завдання на вибір.

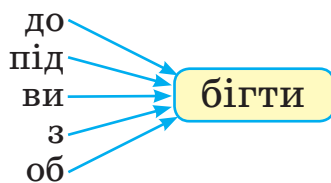
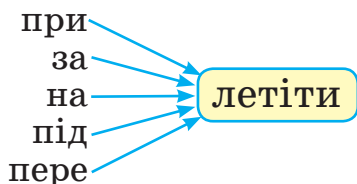
✓ Добери і запиши 6 слів з префіксами *пере-* і *за-*.

✓ Випиши з оповідання «Мама» слова з префіксами *роз-* і *по-*.

211. 1. Утвори і запиши слова. Познач префікси.

Зразок: прилетіти.

2. Склади і запиши речення з двома словами (на вибір).

212.

БЕЗРІДНИЙ ДЯТЕЛ

В одному веселому, радісному гаю жили дятли. Кожен дятел з дятлихою мали гніздо. Улітку вони виводили маленьких пташенят.

Як тільки малята повилітають із гнізда, батько й мати вчать їх знаходити жучків під корою дерев.

Жив у гаю Безтурботний Дятел. Не було в нього ані дятлихи, ані гнізда.

Улітку він літає собі, пісні співає, жучків шукає.

На зиму перелетів Дятел в інший гай. Усі дятли здивувались, питають:

— Звідки ти прилетів, Дятле? Де твій гай? Де твоя дятлиха, де твої дятленята?

Безтурботний Дятел у відповідь застукав дзьобом по дубу й заспівав:

Я співун, я літун,
безтурботний говорун.
Де хочу, буваю,
куди хочу, літаю.
Немає у мене дятлихи,
немає малих дятленят.
Краще жити без клопоту.
Ось так. Ось.

Дятлам стало зрозуміло. Вони сказали:

— Якщо в тебе немає ні дятлихи, ні дятленят, то в тебе немає і свого гаю. Ти безрідний.

Відтоді Безтурботного Дятла так і прозивають: Безрідний.

Василь Сухомлинський

213. 1. Про кого йдеться в казці? Яким був Дятел? Чому його прозвали Безрідним?

2. Перекажи казку стисло.

214. 1. Випиши з казки Василя Сухомлинського «Безрідний дятел» слова з префіксом *без-*. Понач префікси.

2. Добери до поданих слів слова з префіксами *без-*, *роз-* і запиши їх.

Зразок: мовний — безмовний, писати — розписати.

Водний — лити —

шумний — садити —

бідний — різати —

У префіксах **роз-**, **без-** завжди пишуть букву з:

розгорнути, безмежний.

3. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Склади і запиши два речення зі словами (з попереднього завдання).
- ✓ Заміни вислови одним словом. Познач префікси в словах.

Зняти з себе взуття — ...

Сказати «дякую» — ...

Дерева без листя — ...

215. 1. Добери і запиши антоніми до поданих слів.

Взутися —	одягнутися —
зібрати —	закінчити —
загадати —	зав'язати —
завантажити —	злітатися —

2. Познач префікси в словах.

216.

ПРОХАНІЙ

Ой і проханий же був Юрко! Кличуть його:

— Іди, Юрасику, в піжмурки гратися!

Він не йде, чекає, щоб добре попросили.

Знає, без нього не обійдуться.

Або дає хтось із гостей цукерок:

— На ось тобі гостинця.

Так Юрко заховає руки за спину і не бере.

Поки впросять.

А це недавно пішов Юрко до свого сусіда, діда Антона, з яким він товаришував. Аж той саме їсть вареники з вишнями.

— Сідай, парубче, до вареників, — запрошує дідусь.

— Спасибі, не хочу, — каже Юрко. — Я тільки що пообідав.

Доїв дідусь вареника, взяв другого та й знову:

— Твоя ж мати сьогодні, мабуть, не зварила вареників?

— Не зварила, — признався Юрко.

— То на хоч одного покуштуй, — простягає дідусь. — Бач який пузатий!

— Ні, не хочу. Я не голодний, — стоїть на своєму Юрко.

— Ну як хочеш, а я буду їсти. Добрі вареники! — прицмокував дід Антон і вже більше не запрошував.

А Юркові, дарма що відмовився, ох як вареників **схотілося**, бо такі був ласий до них. Кожного разу, як дідусь умочав вареника в густий мед, у нього аж слина котилася. Та він ждав, щоб дідусь іще раз запросив, — тоді вже зразу сяде. Але той увесь час говорив про інше. То розпитував Юрка, чи скоро в школу ходитиме і чи не розбив ще м'яча, якого батько з міста привіз, то почав розповідати про себе, яким він малим був. Тим часом уминав вареники.

Бачить Юрко, як швидко меншає вареників і меду, не витерпів, запитав:

— Дідусю, що ви мені сказали, тільки я прийшов до вас?

— Що ж я тобі, хлопче, сказав? — задумався дід Антон. — Може, те, щоб ти здоровкався, коли в хату заходиш?

— Ні, пізніше. Тоді, як я отут стояв.

— А-а, це щоб сорочку в штани забрав і гудзики застебнув?

— Та ні, не те... Ви щось мене просили, а я не хотів, — допомагав скоріше пригадати старому Юрко, бо в мисці залишилося всього три вареники, а в тарілці зо дві ложки меду.

Але дід Антон ніяк не міг згадати, що ж він казав Юркові.

І тільки тоді, коли вимочив до крапельки з тарілки пахучий мед, з'їв останнього вареника, ударив руками по колінах:

— Та це ж ти, мабуть, хотів вареників скуштувати?

— Авжеж, хотів... — ледве стримуючи сльози, мовив Юрко й посунув до дверей.

Борис Комар

217. 1. Назви дійових осіб оповідання. Яким був Юрко (за віком, за характером)? Чому, на твою думку, дідусь не міг згадати, що казав, коли прийшов хлопчик?

2. Що означає слово *проханий*? Який інший заголовок ти можеш запропонувати? Поясни свій вибір.

218. Проведіть мовне дослідження «Написання префіксів з-, с-».

Крок 1. Випишіть з оповідання Бориса Комара «Проханий» виділені слова в колонку.

Крок 2. Допишіть до них по кілька спільнокоренових слів.

Крок 3. Позначте префікси, підкресліть першу букву кореня за зразком.

Зразок: зварила, наварила, доварила.

Крок 4. Визначте, який за звучанням (глухий чи дзвінкий) перший звук кореня.

Крок 5. Зробіть висновок, перед якими буквами пишуть префікс з-, а перед якими — с-.

Запам'ятай вислів «**КАФЕ ПТАХ**».

Перед приголосними, що є в цьому вислові (*к, п, т, ф, х*), завжди пишуть префікс **с-**: сказати, сфотографувати, спекти, створити, схід.

Перед усіма іншими буквами пишуть префікс **з-**:

зміряти, зняти, здати.

219. 1. Утвори за допомогою префіксів з-, с- спільнокореневі слова. Запиши утворені слова. Познач префікси. Підкресли перші букви в коренях слів.

Горіти, писати, малювати, ховати, крутити, ліпити, тиснути, сипати.

2. Прочитай речення. Спиши три речення (на вибір), уставляючи префікси з-, с-. Підкресли орфограми.

1. Тато ..сипав зерно в комору. 2. Зайченя ..хопило морквинку. 3. Діти ..ліпили сніговика. 4. Сергійко ..рубав суху гілляку. 5. Верба ..хилила віття до землі. 6. Бабуся ..варила компот з агрусу.

3. Випиши з оповідання Бориса Комара два речення, у яких є слова з префіксами. Познач префікси у словах.

220. Прочитай прислів'я і поясни, як ти їх розумієш. Спиши прислів'я, уставляючи потрібні префікси.

1. Не ..питавши броду, не лізь у воду. 2. В голову, як у торбу, що ..найдеши, те й ..ховаєш. 3. Не ..ходиться гора з долиною, але ..ходиться людина з людиною. 4. На годину ..пізнівся, за рік не ..доженеш.

221.

БАБУСИНА ПРЕМ'ЄРА*

Маленькому Грицикові неабияк пощастило: у нього бабуся Маруся не така, як в інших дітей. Вона у Грицика — травесті. Слово вам навряд чи знайоме. А тим часом, травесті — це артистка, що в дитячому театрі виконує ролі хлопчиків.

Завдання, погодьтеся, не просте — щоб ото доросла людина, та ще й жінка, грала маленьких дітей. Але в бабусі Марусі це виходило дуже талановито. Коли вона загримується, коли прилаштує на голові коротко підстрижену перуку та вдягнеться в хлопчаче вбрання, ти хоч лусни, хоч сто окулярів начепи — все одно не скажеш, що перед тобою не хлопчисько.

А ще вона може грати і Буратіно, й Івасика-Телесика, й Котигорошка, й Вінні-Пуха. А одного разу навіть була в ролі Карлсона, що живе на даху...

Ну, та послушайте, що приключилося під час однієї з останніх її вистав.

Якось уранці, коли Грицик без зайвих нагадувань умивсь, одягся й сів снідати, бабуся, вдоволено позираючи на нього, сказала:

— Післязавтра у нас — прем'єра*. Ми закінчили роботу над спектаклем про трьох поросят. Отож я буду рада, Грицику, бачити тебе разом із татком і мамою між наших гостей...

До театру Грицик з'явився як нова копійка. Йому старанно причесали непокірного чубчика, надягли білосніжну сорочечку. А під комірцем пристебнули блакитного із срібними блискітками метелика. В руках хлопчик тримав букетик духмяних квітів гіацинтів, які збирався піднести бабусі після спектаклю.

Уся сім'я статечно зайняла свої місця в першому ряду партéру*, якраз біля проходу, від якого на сцену було перекинута вузький дощаний місток.

І ось почалася вистава. Вона була дуже напружена. Ікласний голодний вовчисько з величезним ножакою за поясом весь час намагався упіймати і з'їсти трьох поросят. А ті від страху пронизливо кувікали й стрімголов кидалися врозтіч.

Інколи вовк збігав по містку аж у партер і слізно благав глядачів підказати, де поросята причаїлися. Але діти галасливо спроваджували його зовсім в інший бік, а поросят щоразу попереджали про небезпеку й навіть підказували, де краще сховатися.

Ошуканий сіроманець люто гарчав і, розмахуючи ножем, знов, як навіжений, бігав по сцені. Нарешті йому пощастило напасти на слід одного з поросят — і Грицик зразу весь напнувся, як струна, бо впізнав у тому поросяті свою бабусю Марусю. Рятуючись від сіроманця, бабуся перебігла сцену, скочила на місток і опинилася в залі. А вовк, хижо вишкірившись, гнався за нею і вже ось-ось мав схопити за шлейку штанців.

У залі зчинився дикий гвалт.

— Тікай! Швидше! — тисячоголосо гукали діти. — Сюди! До нас! Ми тебе сховаємо!..

У Грицика похололо в душі. Ще мить — і його дорога, рідненька бабуся Маруся опиниться у вовчих лаписьках.

Нетямлячись, Грицик скочив з крісла, метнувся в прохід, перегородив вовкові дорогу й на весь театр вигукнув: — Не руш! Ти поганий. Не підходь до моєї бабусі!..

Він махав на сіроманця маленьким букетиком гіацинтів, і, здавалося, не було в цю мить жодної сили, що зрушила б його з місця.

З несподіванки вовк отетеріло залупав очима. Потім окрутнувся і, підібгавши хвіст, чкурнув на сцену. А всі глядачі в залі підхопилися зі своїх місць і за мужність, за те, що Грицик не побоявся вовчих лап і зубів, так гучно зааплодували йому, що, здавалося, зірвуться й упадуть додолу велетенські театральні люстри.

Анатолій Григоруk

***Прем'єра** — перша нова вистава в театрі.

***Партёр** — нижній поверх театального залу.

222. 1. Хто дійові особи оповідання? Чому Грицикові пощастило з бабусею? Які ролі виконувала бабуся? Як проходила прем'єра спектаклю? Як реагували глядачі, коли хлопчик перегородив дорогу вовкові?

2. Що означають вислови *як нова копійка*, *стрімголов кидалися*, *зчинився дикий гвалт*?

223. Проведіть мовне дослідження «Апостроф після префіксів».

Крок 1. Випишіть з оповідання Анатолія Григорука «Бабусяна прем'єра» слова з апострофом.

Крок 2. Пригадайте правило написання слів з апострофом.

Крок 3. Підкресліть у словах букви, між якими стоїть апостроф.

Крок 4. Які слова не стосуються відомого вам правила? Позначте префікси в цих словах.

Крок 5. Зробіть висновок.

224. 1. Прочитай слова. Запиши їх у дві колонки: у першу — з апострофом, у другу — без апострофа.

З'їсти, поїсти, над'їсти, переїсти, з'явитися, появи-
тися, виявитися, об'явитися.

2. Познач префікси в словах. Підкресли букви, між яки-
ми стоїть апостроф. Визнач, яким звуком (голосним чи
приголосним) закінчується префікс.

Апостроф пишуть після префіксів,
які закінчуються твердим приголосним, перед коренем,
який починається буквами **я, ю, є, ї**:
під'їхати, об'єднати, роз'яснити, з'юритися.

3. Прочитай слова. Виконай завдання на вибір.

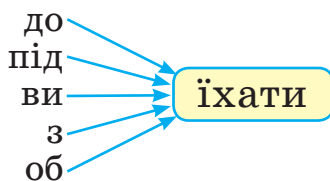
Роз'єднати, в'юн, з'ясувати, п'ятірка, об'єднання,
під'їзд, пам'ятник, м'ята, в'їзд, здоров'я.

- ✓ Запиши в алфавітній послідовності слова з апостро-
фом після префіксів.
- ✓ Склади і запиши два речення зі словами з апострофом
після префіксів.

4. Склади і запиши речення з двома словами (на вибір)
з попереднього завдання.

225. 1. Утвори і запиши слова.

2. Склади речення зі словами-антонімами.

П'ЄСИ

226.

П'єса — це драматичний твір, який створюють
для постановок на сцені. У п'єсі є описи місць, де відбу-
ваються події. Зміст п'єси передано через діалоги
й монологи персонажів та слова автора.

Перед читанням п'єси розглянь, як її побудовано,
визнач слова кожної дійової особи.

МАНДРИ ЧАСОМ ГЛІБА З БАСОМ

ПРИГОДИ ПОЧИНАЮТЬСЯ!

*З протилежних куліс виходять назустріч одне одному
Гліб з наплічником та дідусь із песиком. Обіймаються.*

Гліб. Діду, любий! Я приїхав!
На канікули!

Дідусь. От втіха!
Швидко ж, внуче, ти дістався.
Я цього не сподівався!
Коли був такий, як ти,
тиждень міг я з міста йти.

Гліб. Тиждень, кажеш? Ну і ну!
Як жилося в давнину?
Зазирнути хоч на мить
у минуле так кортить!
Як жили, про що співали,
як дружили, їли, спали...
Побувати б у печері
і зайти до князя в двері,
мчати вітрові навстріч
просто у козацьку Січ...

Дідусь (*примруживши очі, дістає з кишені спінер*).
Маю для свого онука
я одну цікаву штуку.
Покрути цей турбо-спінер —
він в минуле перекине.
І візьми з собою Баса.
Це не жарти — мандри в часі!

Песик підходить до хлопчика: «Гав!»

А у разі небезпеки
тисни в центр, і вмить далеко
ви майнете через час —
ворог там не знайде вас!

*Гліб бере спінер, крутить його. Лунає електронна
музика, блимає світло, звучить закадровий голос:
«П'ятнадцять тисяч років тому. Ера мамонтів».*

В ЕРІ МАМОНТІВ

*Декорації: розвалена хижка (за нею — ціла хижка),
місце для вогню, яма. Пробігає табун мамонтів.*

Гліб. Мамонтів табун іде —
навкруги земля гуде!
Ех! Не встиг, не встиг за мить
селфі з мамонтом зробити!

Бас (*бере його за руку*).
Ти радій — щастить нам нині!
Бач — кругом одні руїни,
утекли первісні люди...
Ще побачимо, що буде!

Гліб (*здивовано*). Ти говориш?! Ну й дива!
Так лише в казках бува!

Дитячий голос. Мамо! Мамо!

Гліб. Хтось гука!
В ямі бачу малюка.
Ну ж, тримай мотузку, хлопче,
врятувати тебе хочем!

*Поки Гліб з Басом витягають хлопчика з ями,
вибігає його мама.*

Первісна жінка. Де ж мій син? Ой горе, горе!
В хижі впали всі підпори,
і вогонь погас навіки.
Що ж мені тепер робити?

*Гліб з Басом ведуть хлопчика до мами,
вони обіймаються.*

Первісна жінка. Чим же, любі, вам віддячу?
Лихо скрізь, й сама я плачу...

Бас. У такий тривожний час
чом собак нема у вас?

Первісна жінка. Вони ж дикі, хижі, злі!

Бас. Не кажіть про це мені!
(*Приводить іншого собаку.*)
Ось, домовитися зміг,
щоб цей песик вас стеріг.

Собака. Гав! Мене годуйте гоже,
буду сторож вам хороший!

Гліб. Маю молоток, цвяшки,
хижу справлю на роки!

*Дістає з наплічника молоток, стукає ним.
У цей час змінюються декорації хижки.*

Гліб. І вогонь — заждіть-но мить —
запалає. (Вдає, що запалює сірник.)
Вже горить!

Жінка дякує. Гліб з Басом відходять убік.

Гліб. Бідолахи! Я й не знаю,
як вони тут виживають!
Їм би пічку, мультиварку,
малюку — планшет, приставку...

Бас. Ні, друже, час не обманути —
все тут так, як має бути.
Життя людей так починалось.
Поглянемо, що далі сталось.

Гліб крутить спінер.

Наталя Бонь (журнал «Джміль», 2018, № 2)

227. 1. Який настрої у тебе після читання п'єси? Чому дідусь порадив Глібові взяти Баса? Що цікавого ти дізнався / дізналася про побут первісних людей? Що здивувало Гліба? А що здивувало тебе? У який час, на твою думку, вирушать Гліб з Басом наступного разу?

2. Чим п'єса відрізняється від оповідання, казки? Що спільного в п'єсі, оповіданні, казці?

228. 1. Пофантазуйте. Чи хочете ви здійснити таку мандрівку? Кого ви взяли б із собою?

2. Театралізація. Виберіть одну частину п'єси. Підготуйтеся розіграти її перед учнями 1–2 класів. Обміркуйте, у що вам потрібно одягнутися, які декорації потрібно виготовити.

229. 1. Прочитай. Вибери з дужок потрібні за змістом слова. Познач у них префікси.

Гліб ... (прибув, приїхав, прилетів) на канікули до дідуся. Хлопчиків кортіло хоч на мить ... (заглянути, по-

бувати, зазирнути) у минуле. Щоб потрапити в еру мамонтів, Гліб ... (покрутив, погрався, заховав) спінер.

2. Зверни увагу на виділені слова. Як їх називають, як їх пишуть з іншими словами?

Пригадай!

Прийменник — це окреме слово: на канікули, до дідуся.

Префікс — це частина слова: нагадати, доробити.

3. Склади два речення з поданих слів. Познач префікси. Підкресли прийменники. Поцікався, які речення склали інші учні.

пере	летіти	через	аеродрому
ви		з	дерево
до		на	Києва
з		до	ліс

230. Прочитай речення. Спиши, уставляючи потрібні за змістом префікси і прийменники. Познач префікси, підкресли прийменники.

Гліб ..дивувався, що Бас ..говорив. Так буває лише ... казках. Хлопчик ..бачив ... ямі малюка. Кинув йому мотузку і ..рятував. А Бас ..мовився ... іншим собакою, щоб він стеріг сім'ю.

231.

МАНДРИ ЧАСОМ ГЛІБА З БАСОМ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Звучить музика, змінюють декорації. Закадровий голос промовляє: «Тисяча років тому. Київська Русь».

Гліб. Бачу Київ — град наш стольний
років з тисячу так тому...

На сцену виходять мешканці міста, які передають одне одному ланцюжком великі камені.

- Гліб. Що будете ви, люди?
Люди. Тут собор великий буде.
В ньому ще й книжок багато,
щоб усі могли читати!
Гліб. Це чудова річ, їй-богу!
Стану вам на допомогу.

Виконують разом танок з каменями. Наприкінці Гліб, витираючи чоло, відходить убік, до Баса.

- Бас. В час цей київська держава
розвивалась, розквітала.
Мудрий Ярослав-правитель
Русь уславив скрізь у світі.
Ще й уклав бібліотеку.
Книги діставав здалека,
з різних мов перекладав,
а ченець оцей писав.

Підводить Гліба до ченця, який пером переписує сувій.

- Гліб. Це робота непростя!
Я би принтер їм дістав!
Бас. Друже, час не обманути —
все тут так, як має бути.

Гліб крутить спінер.

КОЗАЦЬКА ДОБА

*Звучить музика, декорації змінюються:
лісова галявина, вдалині видніється село. Закадровий
голос: «П'ятсот років тому. Козацька доба».*

*Гліб з Басом за кущем,
повз них мчать татари на конях.*

- Гліб. Озирнися навкруги!
Зразу видно — вороги.
Це татари, я впізнав.
Бас. Вчасно кущик нас сховав.

*Виходять з-за куща на галявину. Здалеку лунає спів,
виходять дівчатка й хлопчики, водять хоровод*

*і співають веснянку. Гліб упізнає слова, підспівує,
приєднується до кола дітей, грають разом.
У цей час на галявину виїжджають козаки на конях.*

Козак. Гей, малята, годі грати!
Тут татари десь промчали.
Чи ви їх не помічали?

*Діти розводять руками, хитають головами.
Гліб виходить наперед.*

Гліб (*показує напрямом рукою*).
Ось туди вам слід скакати,
щоб татарів наздогнати!

Козак. Спасибі, хлопчику уважний,
будеш ти козак поважний.

Козаки скачуть далі. Гліб з Басом відходять убік.

Гліб. От би наш сюди прогрес —
камери та ДжіПіЕс...

Бас. Друже, час не обманути —
все тут так, як має бути.

Крутять спінер. Повертаються до дідуся.

ЗНОВУ ВДОМА

Декорації змінюються.

Закадровий голос: «Україна. Сьогодні».

Гліб. Діду, ти? Ми знову вдома?
Звичне все і все знайоме...
У минуле мандрувати —
це вам не казки читати!
Тяжка праця, небезпеки,
вороги десь недалеко...

Дідусь. Ця мандрівка — не розвага,
тут і розум, і звитяга
зайві не були, еге?
А чи ж втямив головне?

Гліб. Головне? І що ж це значить?

Дідусь. Добре пам'ятай, юначе:
хто історію вивчає,
той цінує те, що має!

Усі персонажі виходять, уклоняються.

Наталя Бонь (журнал «Джміль», 2018, № 2)

232. 1. Чи сподобалася тобі мандрівка Гліба з Басом? Що цікавого спостерігали мандрівники в Київській Русі? У чому брали участь у роки козащини?

2. Які сучасні прилади хотів запропонувати Гліб для полегшення життя первісним людям, ченцеві, козакам? Прочитай слова Баса, якими закінчується кожна мандрівка. Як ти розумієш їх?

3. Які слова дідуса є головною думкою п'єси? Чи погоджуєшся ти з цими словами? Починай своє висловлювання так:

Я думаю, що ..., тому що Наприклад, ... Отже, ... (зроби висновок).

233. Обговоріть, що спонукало людину до винаходів.

234. 1. З мандрівки «У Київській Русі» спиши слова Баса про Ярослава Мудрого. Слова з префіксами поділи для переносу різними способами.

Зразок: роз-вивалась, розви-валась, розвива-лась.

Слова з апострофом після префіксів
переносять з рядка в рядок по складах.
Апостроф залишається в попередньому рядку:
під'-їхав, об'-ява, роз'-єднати.

2. Виконай завдання на вибір.

✓ Запиши п'ять слів з апострофом після префіксів, поділяючи на склади для переносу.

✓ Запиши п'ять слів з апострофом після префіксів, які не можна перенести з рядка в рядок.

235. Попрацюй з орфографічним словником. Випиши 10 слів з апострофом після префіксів, поділи їх для переносу різними способами. Із двома словами склади і запиши речення.

СУФІКС

236.

ПРО БДЖІЛКУ ТАНЮ ТА ЇЇ ДРУЗІВ

*Пасічник біля вулика в масці трудиться.**До нього підходять дівчинка і хлопчик.*

Діти. Дідусю, добридень!

Дідусь. Й вам доброго дня!

Діти. Над чим ви сьогодні мудруєте, га?

Дідусь. Для малих трудівників я готую дім новий.

Діти. В чому ж, діду, тут секрет?

Дідусь. Буде скоро, дітки, мед!

*До нового вулика прилітає бджілка Таня,
обдивляється.*Таня *(до інших бджілок)*.

Ой який чудесний дім!

Поселімося, друзі, в нім.

Дівчинка. Бджілка швидко залітає,
щось в горщечок наливає.Хлопчик. А за нею дружно інші носять, носять без
упину запаху речовину.

Дівчинка. Де ж вони її беруть? Як вони її зовуть?

Дідусь *(представляє бджілку)*.

Це — маленька бджілка Таня.

(Бджілка кланяється).

Завжди вмита, чепурна,

до роботи беручка.

Змалку мамі помагала —

і хороша бджілка стала.

Таня.

Час не гаю я дарма.

Зранечку і до темна

з квітів я нектар беру

і у вулик свій несу.

З нього бджілки зроблять мед.

Отакий він, наш секрет.

Трошки меду — для малят,
наших діток-бджоленят.
Лишимо й на зиму,
щоб всі бджілки їли.
І дідусю для малят —
дівчаточок і хлоп'ят,
щоби силу мали,
міцними зростали.

Хлопчик. Ой спасибі, бджілко мила,
за розмову і за діло.

Дівчинка. Квіти ми не будем рвати,
їх ми будем доглядати.

Дідусь (*підходить*).

Квіти — це краса **чарівна**,
це нектар, пилок безцінний.
Бджілки нам, крім меду,
ще дають, як треба,
і прополіс лікувальний,
й віск добротний, натуральний.

(*Дає мисочку*).

Ось і мед від бджілок вам
і подяка за турботу.

Діти (*скуштувавши мед*).

Ой спасибі, ну й смачний!

Діти і бджілки (*разом*).

Добре в світі як усім!

Дідусь.

От і казочці кінець.
А хто слухав — молодець.

Діти.

Вам **казочка**,
а нам — меду **вазочка**.

Галина Римар

237. 1. Назви дійових осіб п'єси-казки. Ким був дідусь? Що цікавого про мед розповіла бджілка Таня? Чим корисний мед? Що ще, крім меду, дають бджоли?

2. Які прислів'я є у п'єсі?

238. 1. Пригадайте фразеологізми про бджолу.

2. Театралізація. Підготуйтеся розіграти п'єсу-казку.

239. 1. Спиши виділені слова з тексту п'єси-казки. Добери до них по кілька спільнокоренових слів. Познач у словах закінчення й основу, корінь.

Зразок: чарівнца — чари, чарувати.

Частину основи слова, яка стоїть після кореня, називають **суфіксом**.

За допомогою суфіксів утворюють нові слова:

казка, казочка, казковий, казкар.

2. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Випиши зі слів бджілки Тані слова із суфіксами. Познач суфікси.
- ✓ Утвори за допомогою суфіксів і запиши спільнокоренові слова від слова *мед*. Познач суфікси.

3. Утвори від поданих слів назви професій і запиши. Познач суфікси.

Зразок: аптека — аптекар[^], аптекар^{^^}ка.

ферма —

дизайн —

каса —

бібліотека —

фермер

комбайн

комбайнер

космонавт

4. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Заміни словосполучення одним словом за зразком. Познач суфікси.

Зразок: малий стіл — столик.

Малий ніж —

Мале вікно —

Маленька рука —

Малі діти —

- ✓ Вибери з дужок потрібне слово. Запиши утворені речення.

У вовка (*хвіст, хвостище, хвостик*). У лисиці (*вуха, вушка, вушища*). У зайця (*ноги, ніжки, ножища*). У слона (*очі, бчки, очища*).

240. Прочитай речення. Розмісти їх у такій послідовності, як відбувалися події в п'єсі «Про бджілку Таню та її друзів». Перефразуй текст, змінюючи за допомогою суфіксів виділені слова так, щоб вони мали зменшувальне значення.

Дід познайомив їх з малою бджолою Танею. Діти подякували за **смачний мед**. Діти прийшли до **діда** на пасіку. Бджола розказала **хлопцям** і **дівчатам** про користь меду.

241. Зіскануй QR-код та переглянь мультфільм «Історія про дівчинку, яка наступила на хліб».

242. 1. Перевір себе.

1. Яке доручення мама дала Інге?
 - а) Погодувати собаку;
 - б) почистити дзеркало.
2. Чому зіштовхнулися сажотрус і лудильник?
 - а) Вони були неуважними;
 - б) Інге пускала сонячні зайчики.
3. Коли Інге погодилася йти до бабусі?
 - а) Коли закінчиться дощ;
 - б) коли мама дозволить їй взути нові черевички.
4. Чому дівчинка наступила на хліб?
 - а) Щоб не забруднити черевички;
 - б) вона зробила це випадково.
5. На кого жаба перетворила дівчинку?
 - а) На пташеня;
 - б) на жабенятко.
6. Скільки зерен мала зібрати пташка?
 - а) Стільки, скільки поміститься в мішок;
 - б) стільки, скільки потрібно на одну хлібину.
7. Чи вдалося Інге впоратися з випробуванням?
 - а) Так; б) ні.

2. Чи схвалюєш ти вчинки Інге? Чому?

243. 1. Прочитай слова. Випиши ті, які характеризують Інге.

Гарненька, чарівна, злюща, миленька, безсовісна, турботлива, різка, доброзичлива, невихована, співчутлива, ввічлива, неохайна, працьовита, лінива.

2. Познач суфікси у виписаних словах.

3. Вибери і запиши речення, які ти сказав би / сказала б Інге під час зустрічі.

— Інге, так не можна чинити. До хліба потрібно ставитися з повагою.

— Зупинися! Хліб — усьому голова!

— Якщо забрудниш черевички, то їх можна помити, почистити. А якщо забрудниш своє добре ім'я, то нічим його не відчистиш.

244. 1. Складіть свою міні-п'єсу «Як дівчинка навчилася цінувати хліб». Поміркуйте, які дійові особи будуть у вашій п'єсі. Обговоріть, якою за характером має бути дівчинка (скористайтеся словами з попереднього завдання).

2. Виготовте афішу. Зазначте назву п'єси, хто які ролі виконуватиме.

245. Вивчіть свою роль. Підготуйтеся до виступу перед класом.

246. ЖУРАВЛИКИ-ЖУРАВЛІ

— Журавлики-журавлі,
де літали ви, малі,
де бували?

— Ми у **теплі** краї,
у **казкові** гаї
мандрували.

— Розкажіть, журавлі,
як на дальній землі
зимували?

— Ми в казкових гаях
все по рідних краях
сумували.

Платон Воронько

247. Пригадай, як називають розмову двох осіб. Про що цікавилися діти? Що відповідали журавлі? Як автор ставиться до птахів? Яка головна думка вірша?

248. 1. Ознайомтеся з послідовністю розбору слова за будовою.

ПОСЛІДОВНІСТЬ РОЗБОРУ СЛОВА ЗА БУДОВОЮ

1. Зміни слово, визнач закінчення й основу:

підводний — *підводного, підводному.*

2. Добери спільнокореневі слова, виділи корінь, визнач його значення:

підводний — *вода, водяний, водичка.*

3. Познач префікс (якщо є): підводний.

4. Познач суфікс (якщо є): підводний.

2. Перевірте одні одних.

- Чи в кожному слові є корінь?
- Чи можемо назвати спільнокореневими слова *дорогий, дорбга, подорожник*?
- За допомогою яких частин утворюються нові слова?
- Чим відрізняється префікс від суфікса?

249. 1. Випиши з вірша Платона Воронька «Журавлики-журавлі» виділені слова. Розбери їх за будовою.

2. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Утвори за допомогою префіксів спільнокореневі слова від слова *казати*.
- ✓ Утвори за допомогою суфіксів спільнокореневі слова від слова *рід*.

3. Склади якомога більше слів з поданих частин.

Префікси	Корені	Суфікси	Закінчення
<i>При-, з-, про-, роз-, с-, на-, пере-, за-</i>	<i>мов, хід, ліс, вод, каз, сад</i>	<i>-к-, -н-, -ськ-, -ок-, -ик-,</i>	<i>-а, -ий, -и, -і</i>

250. 1. Склади і запиши слова. Підкресли орфограми.

1. Префікс від слова *подорож*. Корінь від слова *двірник*.
Закінчення від слова *земля*.

2. Корінь від слова *теплій*. Суфікс від слова *столиця*.
Закінчення від слова *зоря*.

3. Корінь від слова *веселий*. Суфікс від слова *думка*.
Закінчення від слова *зима*.

4. Префікс від слова *заспів*. Корінь від слова *писати*.
Суфікс від слова *квітник*.

2. Із двома словами (на вибір)клади і запиши речення.

ЧАСТИНИ МОВИ

«МОЯ БАЙКА, ДОБРІ ЛЮДИ, У ПРИГОДІ, МОЖЕ, БУДЕ»

251.

Байка — повчальне оповідання (або вірш). Дійовими особами байки найчастіше є тварини, рослини, неживі предмети. Автор наділяє персонажів байки людськими рисами характеру. У байках є мораль (повчальний висновок, яким вона починається або закінчується).

Зіскануй QR-код та послухай байку
«Лебідь, Щука і Рак».

252. Хто є дійовими особами байки? Що хотіли зробити Лебідь, Щука і Рак? Що з того вийшло?

253. Установіть відповідність між висловами-синонімами.

Катма ходу ►

◄ якийсь клопіт.

Узялись приставить ►

◄ немає ходу.

Якась морока ►

◄ діє непорядок.

Діє безладдя ►

◄ узялись довести.

254.

ЛЕБІДЬ, ЩУКА І РАК

У товаристві лад — усяк тому радіє.

Дурне безладдя лихо діє,

і діло, як на гріх,

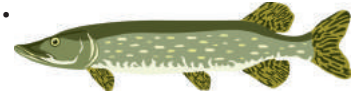
не діло — тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука
приставить хуру* узялись.

От троє разом запряглись,
смикнули — катма ходу...

Що за морока? Що робить?

А й не велика, бачся, штука, —

так Лебідь рветься підлетіть,
Рак упирається, а Щука тягне в воду.

**Хто винен з них, хто ні — судить не нам,
та тільки хура й досі там.**

Леонід Глібов

*Хура — віз.

255. 1. Чому, на твою думку, дійовим особам не вдалося зрушити з місця хуру? Чи могли персонажі діяти злагоджено? Чому? Який висновок робить автор?

2. Які слова байки стали прислів'ям? Прочитай виділені слова. Які з них могли б бути заголовком байки?

256. 1. Прочитай слова. Запиши слова за питаннями.

Велика, повзе, гордий, темно-зелена, впертий, пливе, хижа, летить, білосніжний, упирається, гострозуба.

Хто?	Який? Яка?	Що робить?
Лебідь	білий, ...	
Щука		
Рак		

Слова, які називають предмети, — **ім'єнники**:
(хто?) *птаx, риба*, (що?) *ріка, віз*.

Слова, які називають ознаки предметів, — **прикм'єтники**:
(який? яка? яке? які?) *великий, зубаста, нове, дружні*.

Слова, які називають дії предметів, — **дієслова**:
(що робити? що зробити? що робить? що робив?)
плавати, злетіти, повзе, упирався.

Іменники, прикметники, дієслова — **частини мови**.

2. Склади прислів'я за кольоровими підказками.

Річ	табун	а	і	нема.
Приятелів	краще	і	лихого	сильніші.
Де	тьма,	нова,	вовків	стережись.
З добрим	дружніші,	а вірного	а дружба	не боїться.
Дружний	дружись,	там	друга	стара.

3. Випиши спільнокореневі слова з прислів'їв попереднього завдання. Визнач, якою частиною мови є кожне слово.

Зразок: (хто?) друг — іменник.

257. Вивчи напам'ять байку Леоніда Глібова «Лебідь, Щука і Рак».

258. НЕ ВПУСТИ РАКА З РОТА

Народна байка

Летіла ворона понад морем, дивиться — лізе рак. Вона хап його та й понесла у ліс, щоб, сівши де-небудь на гіллі, гарненько поспідати. Бачить рак, що може пропасти, та й каже вороні:

— Ей, вороно, вороно, знав я твого батька і твою матір: славні вони були!

— Угу! — каже ворона, не роззявляючи рота.

— І братів, і сестер твоїх знав, — продовжує рак, — дуже добрі вони були!

— Угу! — гугнить ворона, а рака міцненько тримає.

— Та все хоч і добрі, — каже рак, — а тобі не рівня. Мені здається, що й на світі нема розумнішої від тебе!

— Еге! — крикнула ворона на весь рот і впустила рака в море.

От тим-то, як кого одурять хвалою або улесливою річчю, то люди кажуть:

— Упустив рака з рота.

А як кого остерігають, то кажуть:

— Гляди, не впусти рака з рота.

259. Назви дійових осіб байки. Як рак потрапив у дзьоб ворони? Що планувала зробити ворона? Як ракові вдалося врятуватися? Які слова байки стали прислів'ями? Коли їх доречно уживати в мовленні?

260. Прочитайте байку за особами.

261. 1. Виконай завдання на вибір.

✓ Випиши з байки іменники, які мають таку будову:

✓ Випиши з байки прикметники, які мають таку будову:

Склади речення з цими прикметниками.

2. Прочитай слова. Запиши їх, розділяючи за частинами мови. Підкресли слова з префіксами. Познач префікси.

Ворона, проворонити, воронячий, казковий, казочка, розказувати, рачкувати, рак, раковий, хвала, похвалити, хвалькуватий.

Іменники: ..., ..., ...

Прикметники: ..., ..., ...

Дієслова: ..., ..., ...

3. Добери спільнокореневі слова — різні частини мови до поданих слів

Ніч

білити

смішний

дерево

262. Спиши. Підкресли спільнокореневі слова. Надпиши, до якої частини мови вони належать. Познач будову виділеного слова.

1. Переможцю вручили золоту медаль. **2.** Не все то золото, що блищить. **3.** Сонце позолотило верхівки дерев.

ІМЕННИК

263. СНИГИР ТА ЩИГЛИК

Снігирчик бідний у сильцѣ* попався,
а Щиглик-молодець,
той жвавий джигунѣць*,
дививсь на його та сміявся:

— Оце так мудрагель з тебе!
 Ну як-таки не вгледіти себе,
 біди не встерегтись!
 Щоб так в лиху попасти штучку,
 як в ятір ловлять ту дурную щучку!
 Се бачив я колись,
 такого цілий вік боявся, —
 ось бач, і не попався! —
 Так Щиглик промовляє
 та все собі стрибає.
 Аж гульк!.. Ох, лишенько тяжке!
 Се що таке?!
 В якусь-то сіточку Щигол ускочив
 (немов собі наврочив*!).
 Тепера сіпає і сьак і так,
 не вирве ніжки вже ніяк!
 Хоч борсався й мотався,
 та в сіточці остався.
 Ото тобі, козаче:
 із лишенька чужого,
 із горенька тяжкого
 не смійся, небораче!

Олена Пчілка

*Сильце́ — капкан, тенета, сітка для ловлі птахів.

*Джигунець — баламут, легковажна людина.

*Наврочити — заподіяти шкоди поглядом, словами чи діями.

264. Хто дійові особи байки? Чому жвавий Щиглик глузував з бідного Снігурчика? Прочитай виділені слова. Які схожі прислів'я ти знаєш?

265. Поділіть байку на дві частини. Доберіть до них заголовки.

266. 1. Запиши слова в алфавітній послідовності. Постав питання до кожного слова. Визнач, до якої частини мови належать слова. Що означає кожне слово?

Щиглик, снігур, щука, сильце, сіточка, козак, джигунець, ніжка.

Ім'єнники — це слова, які називають предмети і відповідають на питання **хто? що?** Вони можуть означати неживі предмети (*ручка, стіл*), живих істот (*пташка, бджола*), речовини (*цукор, молоко*), явища природи (*дощ, веселка*), події (*свято, демонстрація*) тощо.

До іменників, які називають **істот** (людей і тварин), ставимо питання **хто?**: *кухар, мандрівники, тюлень, ведмідь*.

До іменників, які називають **неістот** (неживі предмети, явища, поняття), ставимо питання **що?**: *м'яч, гроза, радість, читання*.

2. Прочитай іменники. Виконай завдання на вибір.

Діжка, ходьба, вокзал, роса, джміль, малювання, град, боротьба, снігопад, **поїзд**, туман, черешня, **розмова**, **гроза**, соління.

- ✓ Випиши іменники, які називають явища природи. Підкресли орфограми. Познач будову виділеного слова.
- ✓ Випиши іменники, які називають дії. Підкресли орфограми. Познач будову виділеного слова.
- ✓ Випиши іменники, які називають неістот. Підкресли орфограми. Познач будову виділеного слова.

267. 1. Виконай завдання на вибір.

- ✓ Добери і запиши 10 іменників — назв істот. Із двома з них склади і запиши речення.
- ✓ Добери і запиши 10 іменників — назв неістот. Із двома з них склади і запиши речення.

2. Зіскануй QR-код і виконай завдання.

ГУМОРИСТИЧНІ ВІРШІ

268. **НАЙВАЖЧА РОЛЬ**

Вихваля свого синочка
мати на всі боки:

— У студії при театрі
вчиться вже два роки.
Дуже довго муштрували
хлопця режисери.
Аж тепер він дочекався
першої прем'єри.
Роль найважчу доручили
любому синочку:
він на сцену в третій дії
викочує бочку!

Павло Глазовий

269. Який настрій у тебе після читання вірша? Чим вихвалялася мама? Яку роль доручили синові? Це, на твою думку, справді була найважча роль? Яка головна думка вірша?

270. Прочитайте початок діалогу. Продовжіть його ще кількома репліками.

— Слова **додавання** і **віднімання** — це дієслова.

— А чому?

— Та тому, що вони означають дію.

— А я вважаю, що це...

271. 1. Утвори іменники від дієслів і запиши їх.

Зразок: вихваляти — (що?) вихваляння.

Навчати — доручити —

пам'ятати — підписати —

сміятися — полювати —

2. Розглянь малюнки. Які дії зображено? Склади речення, уживаючи іменники, які називають дії. За потреби скористайся словами для довідки.

Слова для довідки: конструювання, гра, письмо, пошук.

3. Добери і запиши кілька спільнокореневих іменників до слова *письмо*. Познач будову одного зі слів (на вибір).

272. Спиши вірш. Випиши спільнокореневі слова. Надпиши, які це частини мови. Добери спільнокореневий іменник. Познач будову іменника.

ТВОРЧИЙ

— Я, напевне, дуже творчий, —
каже Владик Олі. —
Мати кожен день торочить:
що ти витворив у школі?

Віктор Насипаний

273.

ВОВКИ

«Чого, брате, так збілів*?
Що з тобою сталось?»
— Ах, за мною через став
аж сто вовків гналось!
«Бог з тобою... Сто вовків!..
Та б село почуло...»
— Та й то вірно, їх не сто,
А п'ятдесят було.
«Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?»
— Ну, Іванцю! Нехай так,
але десять гналось.

«Та і десять не було!
Знать, один усього?»
— А як один? Аби вовк!
Страшно і одного...
«А може, то і не вовк?»
— А що ж то ходило?
Таке сиве та мале,
а хвостик, як шило.

Степан Руданський

*Збілів — поблід.

- 274. 1.** Який настрої у тебе після читання вірша? Чи здогадався / здогадалася ти, хто насправді гнався за хлопцем? Що спільного між вовком і мишею? Що у вас викликало сміх? Чи бувають у житті схожі ситуації?
- 2.** У формі чого побудовано вірш? З якою інтонацією потрібно читати слова співрозмовників?

- 275. 1.** Прочитайте вірш за особами.
- 2.** Прочитайте фразеологізми та прислів'я. Обговоріть, коли так кажуть.

Про вовка промówka. Вовка ноги годують. Вовчий апетит. Вовків боятися — в ліс не ходити.

- 276. 1.** До поданих прикметників добери спільнокореневі іменники і запиши.

Зразок: білий — (що?) білизна.

Сивий — швидкий —
малий — чемний —
страшний — дивний —

- 2.** Виконай завдання на вибір

- ✓ Відшукай і запиши загадку про вовка. Підкресли іменники.
- ✓ Напиши *sms*-повідомлення хлопчикові про подолання страхів. Підкресли іменники.

277. Запиши в алфавітній послідовності по кілька іменників за групами. Підкресли орфограми.

На́зви рослин: ..., ..., ...

Шкі́льне приладдя: ..., ..., ...

Почу́ття: ..., ..., ...

278.

І ТАРАСИК ПРАЦЮВАВ

Рве Маринка у торбинку
звіробій і материнку.
Оля, Толя, Шура, Ната
вже сніпок нарвали м'яти.
Клава, Боря і Сергій
рвуть ромашку й деревій.
Рвуть завзято, рвуть до спеки —
будуть ліки для аптеки...
А Тарасик на дубочку
вже порвав штани й сорочку.

Микола Томенко

279. 1. Про кого йдеться у вірші? Що робили діти? Для чого вони збирали рослини? Чому діти робили це зранку? Що трапилося з Тарасиком? Чому вірш має такий заголовок?

2. Прочитай слова. Якими з них ти опишеш вірш?

повчальний

нудний

страшний

гумористичний

цікавий

авторський

пізнавальний

довгий

жартівливий

280. Виконай завдання на вибір.

✓ Випиши з вірша Миколи Томенка «Як Тарасик працював» на́зви лікарських рослин в алфавітній послідовності.

✓ Випиши з вірша Миколи Томенка «Як Тарасик працював» імена в алфавітній послідовності.

281. 1. Обговоріть, чому на́зви рослин записані з малої букви, а імена — з великої. Пригадайте правила вживання великої букви.

2. Розгляньте карту України. Прочитайте текст. Доповніть його своїми словами.

Я люблю розглядати карту нашої Батьківщини —
 На ній позначені міста ..., ..., ... та інші. Через ... протікають великі річки ..., ..., На півдні її омивають ... та ... моря. Наша країна межує з ..., ..., ... та іншими державами.

Назви країн, міст, річок, гір, морів, імена, по батькові, прізвища людей, клички тварин — це **власні іменники**: *Україна, Київ, Дніпро, Іван Якович Франко, Каштанчик*. Власні іменники пишуть з **великої букви**.

Назви, що дають багатьом предметам, — це **загальні іменники**: *місто, море, гора, актор, байкарка*. Загальні іменники пишуть з **малої букви**.

282. 1. Запиши текст з попереднього завдання. Підкресли власні іменники.

2. Спиши текст, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені букви чи апостроф.

Мар..**я**на Пол..**о**ва і (Й,**й**)осип (С,**с**)тецюк — друзі. Вони (на)вчают..**ся** у трет..**о**му (К,**к**)ласі. Друзі часто бувають..**у** шкiл..**ній** бібліотеці. Бібліотекар (І,**і**)гор (Б,**б**)огданович порадив трет..**о**класникам прочитати (В,**в**)ірші (О,**о**)ксани (К,**к**)ротюк та оповіда(н,**нн**)я (А,**а**)натолія (Г,**г**)ригорука.

3. Познач будову виділених слів.

283. 1. Попрацюйте над проектом «Таємниці імені».

У давнину батьки, даючи ім'я дитині, вірили в те, що ім'я впливає на характер і долю. З часом люди почали забувати про значення імені. Запозичували імена інших народів.

2. Дізнайтеся, що означають ваші імена, якого вони походження.

284. 1. Запиши слова через кому. Підкресли власні іменники. Познач будову виділеного слова.

Озеро. Світязь. Папуга. Кінь. Карпати. Проспект. Хрещатик. Квітка. Грищук. Ім'я. Говерла. Гора. Прізвище. Художник. Сірко. Мурчик. Авторка. Книга.

2. Зіскануй QR-код і виконай завдання.

285.

ВЕСЕЛИНКИ

Олежик: Як добре, що я не народився у Франції.

Учитель: Чому?

Олежик: Бо я не знаю ані слова по-французьки.

— Костику, покажи на карті Чорне море.

— Щось я такого не бачу. На цій карті всі моря лише блакитні.

— Славчику, ти знаєш, а мій Бровко вже читає газети!

— Знаю. Про це мені мій Рябко розповів.

— Мамо, скажи, будь ласка, де ти народилася?

— У Києві, синку.

— А я у Львові, так?

— Так.

— А де ж народився тато?

— У Полтаві.

— Дивно, як це нам пощастило зустрітися?

286. Який настрій у тебе після читання веселинок? Яка веселинка для тебе найсмішніша? Чи траплялися з тобою кумедні ситуації? Розкажи.

287. 1. Випиши з веселинок власні іменники за групами. Допиши до кожної групи по два іменники.

Імена:

Клички:

Міста:

Країни:

Моря:

2. Утвори і запиши прізвища від імен. Познач суфікси.

Зразок: Петро — Петренко, Петрук.

Іван — Павло —

Роман — Степан —

288. Попрацюйте над проектом «Гордість України». Дізнайтеся імена та прізвища українців, якими гордиться країна. Запишіть їх у таблицю на аркуші паперу.

Актори / акторки	<i>Богдан Ступка, Ада Роговцева, ...</i>
Художники / художниці	<i>Іван Марчук, Катерина Білокур, ...</i>
Спортсмени / спортсменки	<i>Ольга Харлан, ...</i>
Люди з інвалідністю	<i>Яна Зінкевич, ...</i>
Співаки / співачки	<i>Джамала, ...</i>

289. Допоможи тваринам вибрати собі кличку. Склади кілька речень з утвореними словосполученнями. Познач будову виділеного слова.

Кішка ▶	◀ Ромашка
Коза ▶	◀ Джуллі
Корова ▶	◀ Сніжинка
Собака ▶	◀ Каштанка

290.

ПОКИНУТЕ КОШЕНЯ

Хтось виніс із хати мале сіре кошенятко й пустив його на дорогу. Сидить кошеня та й нявчить.

Проходять люди і дивляться на кошеня. Хто сумно хитає головою, хто сміється, хто жаліє. Та всі проходять мимо.

Настав вечір. Зайшло сонце. Страшно стало кошеняткові. Притулилося воно до куща та й тремтить.

Поверталася зі школи Наталочка. Почула нявчання кошеняти. Не сказала ні слова дівчинка. Узяла кошенятко і пішла додому.

Пригорнулось кошенятко до Наталочки. Замуркотіло. Радіє.

За Василем Сухомлинським

291. Про кого ви дізналися з оповідання? Що трапилося з кошеням? Як поставились до цього перехожі? Хто з перехожих виявився найдобрішим? Як учинила Наталочка? Як почувалося кошенятко з Наталочкою? Чому зрозуміло, що в Наталочки добре серце? Які речення слід прочитати з почуттям вдячності й радості?

292. 1. Обговоріть, якими словами, висловами передає автор ставлення перехожих до покинутого кошеняти. У яких реченнях передано страх кошеняти? Які слова використовує автор, щоб показати, що відчуло кошенятко з Наталочкою?

2. Як можна продовжити це оповідання?

милосéрдний

293. 1. Ознайомся з планом оповідання.

ПЛАН

1. Кошенятко на дорозі.
 2. Кошенятко нікому не потрібне.
 3. Як страшно самому!
 4. Милосердна Наталочка.
 5. Як добре мати господиню!
- 2.** Напиши переказ за поданим планом.

ВІДПОВІДІ ДО ЗАГАДОК ТА ІНШИХ ЗАВДАНЬ

8. Бібліотека. Книга. 10. Театр. Вересень. Метро. Герой. Вулиця. Завдання. Рюкзак. Предмет. 12. Осінь. 19. *Квест*: Кишенька. 23. М'яч. Рукавичка. 24. Восени. 33. Лист. Лист. 37. Чайка. Човен. 38. Поїзд. 43. Велосипед. Автомобіль. 51. Свято. Вітання. Листівка. Адреса. Конверт. 55. «*Дешифрувальник*»: айстри, жоржини, флокси. 80. Очерет. Горизонт. Пшениця. Криниця. 85. Гарбуз. Ніж. Стежка. Книжка. Мороз. Сніг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- C. 5. *Роляник Р.* До школи. URL: https://vseodetyah.com/child_article.html?id=358
- C. 6. *Ю. Хандожинська.* У бібліотеці. URL: <http://web.archive.org/web/20190830083634/https://mala.storinka.org/>
- C. 8. *Чубач Г.* Загадка про книжку. Тисяча п'ятсот загадок / уклад.: Л. Вознюк, Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 208 с.
- C. 8 Використано тексти Галини Сапун (загадка про бібліотеку, «Мандрівка у країну словників»).
- C. 10. Орфографічний словник української мови / уклад. Л. Олійник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. 352 с.
- C. 10. *Маморський М.* Чого я вчуся? URL: http://web.archive.org/web/20190830090353/https://vseodetyah.com/child_article.html?id=354
- C. 11. *Андрусяк І.* Про користь читання. URL: http://web.archive.org/web/20190830090824/http://sonyashnik.com/verses/92/12_0.html
- C. 12. Що робити, коли книжка намокла. URL: http://web.archive.org/web/20190830091032/http://vyshneve-sch3-bibl.kiev.sch.in.ua/chitachevi/yak_podovzhati_zhittya_knigi/&pvi=pvi
- C. 12. Загадка про осінь. URL: http://web.archive.org/web/20190830091204/http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/outschool/3498/
- C. 15. *Бойко Г.* Стоять осіні клени. URL: <http://web.archive.org/web/20190830091549/https://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/BOYKO/osinnikleni.dhtml>
- C. 15. *Блажкевич І.* Осінь, осінь... URL: <http://web.archive.org/web/20190830092123/https://sites.google.com/site/osinsedracarivnica/cikavinki-pro-osin>
- C. 16. *Сухомлинський В.* Що найтяжче журавлям. URL: <http://web.archive.org/web/20190830092802/https://mala.storinka.org/>
- C. 18. *Зінченко В.* Осінь малюю. URL: <http://web.archive.org/web/20190830093010/https://pustunchik.ua/ua/online-school/literature/virshi-pro-osin-dlia-ditei>
- C. 18. *Хоросницька М.* Осінь. URL: <http://web.archive.org/web/20190830093446/http://deti.e-papa.com.ua/virshidlya-ditei/9170.html>
- C. 20. *Обережок В.* Грибозбір. URL: <http://web.archive.org/web/20190830093811/http://abetka.ukrlife.org/oberemok4.htm>
- C. 22. *Стельмах М.* Зайцева капуста. URL: http://web.archive.org/web/20190830094000/http://sonyashnik.com/verses/107/36_0.html
- C. 22. *Кравчук В.* Журавлиний подарунок. URL: <http://web.archive.org/web/20190830094127/http://posnayko.com.ua/ru/reader/knizhnaya-polka/osennie-stihotvoreniya/zhuravlyniy-podarunok-215.html>
- C. 23. Загадка про м'яч. URL: <http://web.archive.org/web/20190830105726/http://zagadki1.ru/ua/zagadka/skilky-byut-a-vin-ne-plache.htm>
- C. 23. Загадка про рукавичку. Тисяча п'ятсот загадок / уклад.: Л. Вознюк, Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 208 с.
- C. 24. На подвір'ї стали в ряд. URL: <http://web.archive.org/web/20190830110423/https://naurok.com.ua/zbirnik-vprav-ta-zavdan-rop-yashok-pravopis-sliv-z-apostrofom-39265.html>
- C. 24. Коли це буває... (*загадка*). URL: <http://web.archive.org/web/20190830110701/http://megaznaika.com.ua/zagadku/zahadku-pro-osin-i-osinni-misyatsi/>
- C. 24. *Погинайко О.* Осінь без смутку. URL: <https://web.archive.org/web/20190830110924/https://kazka.in/fairytales/oleg-pogynayko/osin-bez-smutku.html>
- C. 26. Посадить калину коло школи. URL: http://web.archive.org/web/20200203165236/http://abetka.ukrlife.org/symb_kalyna.htm

- C. 27. Калина звичайна. URL: <http://web.archive.org/web/20190830111335/https://uk.wikipedia.org/wiki/>
- C. 28. *Скуратівський В.* Три осінні місяці. URL: <http://web.archive.org/web/20190830111950/http://www.megaznaika.com.ua/try-osinni-misyatsi-v-skurativskiy/>
- C. 29. Верес (*фото*). URL: <http://web.archive.org/web/20190830111806/https://imperiya-trav.all.biz/uk/veres-trava-veres-kolir-travy-likarski-veres-kolir-g456924>
- C. 31. Репродукція картини «Козак Мамай». URL: <http://web.archive.org/web/20190830112250/https://etnoug.info/novuyu/narodni-kartyny-kozaky-mamaji-p-bileckyj-1997/>
- C. 32. *Коваленко М.* Як виникли козацькі прізвиська. URL: <http://web.archive.org/web/20190830112639/https://mala.storinka.org/>
- C. 33. Загадки про лист. URL1: <http://web.archive.org/web/20190830113740/https://naurok.com.ua/naochniy-material-zagadka-narodniy-tvir-19025.html> URL2: <http://web.archive.org/web/20190830114002/http://www.uaref.org/referat-text-5271-6.html>
- C. 34. Репродукція картини О. Г. Сластіона «Проводи на Січ». URL: https://web.archive.org/web/20200518093852/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Provody_na_Sich.jpg
- C. 34. *Олефіренко О.* Легенда про кам'яного козака. URL: <http://web.archive.org/web/20190830114614/https://ukrainianvanconver.com/cossacks-tales-legend-of-cossack-stone/>
- C. 37. Загадка про чайку. URL: <http://web.archive.org/web/20190830114921/http://kotygoroshko.com.ua/dir/12-1-0-352>
- C. 37. Загадка про човен. URL: <http://web.archive.org/web/20190830115047/http://zagadki.org.ua/ua/riddles/kids/p19/>
- C. 37. *Гунчеська Ж.* Козацька чайка. URL: <http://web.archive.org/web/20190830115300/https://namodna.com/articles/cikavi-fakty-pro-zaporizjkyh-kozakiv/>
- C. 38. Загадка про поїзд. URL: <http://web.archive.org/web/20190830115535/http://zagadki.ru/ua/zagadka/polotno-a-ne-dorizhka.htm>
- C. 38. У мирний час запорожці... URL: <http://web.archive.org/web/20190830115716/https://sites.google.com/site/kozackomurodnemaererevodu/tradicijnij-odag>
- C. 39. *Пригара М.* Могутній дуб, прадавній дуб... URL: http://web.archive.org/web/20190830115937/https://uti-puti.com.ua/view_articles_kids.php?id=8789
- C. 40. *Руданський С.* Чуприна. URL: <http://web.archive.org/web/20190830121049/https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/R/Rudansky/Prykazky/Chupryna.html>
- C. 40. Про козацький чуб. URL: <http://web.archive.org/web/20190830121446/https://kozaku.in.ua/statt-pro-kozaky/58-pro-kozackogo-chuba.html>
- C. 42. *Павличко Д.* Де найкраще місце на землі. URL: <http://web.archive.org/web/20190830122607/http://maysterni.com/publication.php?id=2312>
- C. 43. Загадка про велосипед. URL: <http://web.archive.org/web/20190831070158/http://megaznaika.com.ua/zagadku/zahadky-pro-transport-pojezd-avtobus-trolejbus-metro-velosyped/>
- C. 43. Загадка про автомобіль. URL: <http://web.archive.org/web/20190831070319/http://megaznaika.com.ua/zagadku/zbirnyk-zahadok-pro-avtomobil/>
- C. 43. *Солтис-Смирнова М.* Як Богдан козаків урятував. URL: <http://web.archive.org/web/20190831070450/http://talesworld.org.ua/node/510>
- C. 46. *Ченурко Б.* Покрова — козацька мати. URL: <http://web.archive.org/web/20190831070927/https://mala.storinka.org/>
- C. 49. Золота липа (*легенда*). URL: <http://web.archive.org/web/20190831071224/https://ua.raskazka.net/legendy-chronologichno/kozatski-lehendy/>
- C. 50. Фразеологічний словник української мови / уклад. О. Давидова. Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. 448 с.
- C. 50. Найкрутіші захисники України. URL: <http://web.archive.org/web/20190831071906/http://m-ukraine.com/433-yakumu-buly-ukrayinski-voiny-v-rizni-chasy-za-shcho-ta-proty-kogo-borolys-foto.htm>
- C. 52. *Лучук В.* Квіточка. URL: <http://web.archive.org/web/20190831072136/https://mala.storinka.org/>
- C. 54. *Мовчун Л.* Як ростуть слова. URL: <http://web.archive.org/web/20190831072335/http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/pochatkova-shkola-urok-rozvitku-movlennya.html>
- C. 56. 9 листопада — День української писемності та мови. URL: <http://web.archive.org/web/20190831072559/https://mala.storinka.org/>
- C. 58. *Каплун В.* Рідна мова — Божий дар. URL: http://web.archive.org/web/20190831072802/http://abetka.ukrlife.org/mova_virshi.html
- C. 59. *Покотило С.* Як виникла слов'янська азбука. URL: <https://web.archive.org/web/20190831073144/https://piznaiko.in.ua/yak-vynukla-slovyanska-azbuka>
- C. 60. *Григорук А.* Квіточка. URL: <http://web.archive.org/web/20190831073457/http://abetka.ukrlife.org/grygork16.html>
- C. 64. *Білоус Д.* Світлий храм. URL: http://web.archive.org/web/20190831073732/http://shatsk-sch1-bibl.volyn.sch.in.ua/chitachevi/yak_stati_chitachem/akrovirshi/
- C. 64. *Білоус Д.* Слово наше рідне. URL: http://web.archive.org/web/20190831073732/http://shatsk-sch1-bibl.volyn.sch.in.ua/chitachevi/yak_stati_chitachem/akrovirshi/
- C. 64. *Чорновіл Т.* Пукерочка. URL: http://web.archive.org/web/20190831073732/http://shatsk-sch1-bibl.volyn.sch.in.ua/chitachevi/yak_stati_chitachem/akrovirshi/
- C. 66. *Дубов М.* Рио, рио..., Хурто, жваво... URL: http://web.archive.org/web/20190924080947/http://dubov58.blogspot.com/p/blog-page_6.html
- C. 66. *Клевицова Н.* Математика і цукерки. URL: <https://web.archive.org/web/20190924093058/https://kazka.in/fairytails/natalia-klevtsova/algebra-i-tsukerky.html?fbclid=IwARONpKIOEToQPtojpuiNT05zzFEWY7ML5sE5FknP6O88A-7NpNPRlhZ8A4>
- C. 69. *Луцеська О.* Читання. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075047/https://mala.storinka.org/>

- C. 72. *Шипшина О.* Пісня для грибниці. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075136/https://kotya.com.ua/pisnya-dlya-grubnyci>
- C. 76. *Пухальський В.* Чому Петрик не зробив уроки. URL: https://web.archive.org/web/20190924075309/https://kazka.in/fairytales/vlad-puhalskyj/chomu-petryk-ne-zrobyv-uroky.html?fclid=IwAR29FV6sXmZ05YsYQS_7SHk9f9ibH3D5alcZg2FYL5vkjYYQsCxGk5Uos
- C. 80. Загадка про очерет. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075345/https://mama-tato.com.ua/article/a-438.html>
- C. 80. Загадка про горизонт. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075454/http://korusno-znatu.in.ua/inshe/zagadku/pro-nebokraj/>
- C. 80. Загадка про пшеницю. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075526/http://korusno-znatu.in.ua/inshe/zagadku/zagadku-pro-pshenytsyu/>
- C. 80. Загадка про криницю. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075553/http://megaznaika.com.ua/zagadku/zahadky-z-vidhadkamy-na-k/>
- C. 81. *Поклад Н.* Останнє яблучко. URL: http://web.archive.org/web/20190924075621/http://sonyashnik.com/verses/109/72_0.html
- C. 81. *Дяченко С.* Лялька. URL: <http://web.archive.org/web/20190924082448/http://megaznaika.com.ua/kazka/lyalka-dyachenko-sofiya-opovidannya-dlya-ditej/>
- C. 85. *Храплива-Щур Л.* Мама. (замінити джерело) URL: <http://web.archive.org/web/20190924075724/https://mala.storinka.org/>
- C. 87. *Сухомлинський В.* Безрідний дятел. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075744/http://klasnacinka.com.ua/uk/article/opovidannya-v-sukhomlinskogo-.html>
- C. 89. *Комар Б.* Проханий. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075832/https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5588>
- C. 92. Прислів'я. Знайшов — не скач, згубив — не плач: Укр. прислів'я, приказки, усталені вирази / Упоряд. Яніцька К. Л. Київ : Довіра, 2002. 200 с.
- C. 92. *Григорук А.* Бабусина прем'єра. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075901/http://abetka.ukrlife.org/grygoruk8.html>
- C. 96. *Бонь Н.* Мандрі часом Гліба з Басом // Джміль, 2018, № 2.
- C. 103. *Римар Г.* Про бджілку Таню та її друзів. URL: <http://web.archive.org/web/20190924075950/https://mala.storinka.org/>
- C. 107. *Воронько П.* Журавлики-журавлі. URL: http://web.archive.org/web/20190924080017/http://sonyashnik.com/verses/52/12_0.html
- C. 109. *Глібов Л.* Лебідь, щука і рак. URL: <http://web.archive.org/web/20190924080042/http://www.rozumnadytna.com.ua/?p=2141>
- C. 111. Не впусти рака з рота (народна байка). URL: <http://web.archive.org/web/20190924080121/http://traditions.in.ua/usna-narodna-tvorchist/baiku/403-ne-vrusty-raka-z-rota-baika>
- C. 112. *Пчілка О.* Снігир та щиглик / О. Пчілка // Годі, діточки, вам спати! / О. Пчілка. Київ, 1991. С. 127.
- C. 114. *Глазовий П.* Найважча роль. URL: <http://web.archive.org/web/20190924080148/http://kidlib.in.ua/categories/>
- C. 116. *Насипаний В.* Творчий. URL: <http://web.archive.org/web/20190924080238/https://mala.storinka.org/>
- C. 116. *Руданський С.* Вовки. URL: <http://web.archive.org/web/20190924080304/https://gumoreska.in.ua/gumoreska-stepana-rudanskogo-vovky/>
- C. 118. *Томенко М.* І Тарасик працював. URL: <http://web.archive.org/web/20190924080347/http://doshkolenok.kiev.ua/skazki-legendy/468-gartivlyvi-virshi.html>
- C. 120. Як добре... (веселинка). URL: <http://web.archive.org/web/20190924080445/http://abetka.ukrlife.org/veselinky4.htm>
- C. 120. Костику, покажи... (веселинка). URL: <http://web.archive.org/web/20190924080518/http://abetka.ukrlife.org/veselinky11.html>
- C. 120. Славчику, ти знаєш... (веселинка). URL: <http://web.archive.org/web/20190924080538/http://abetka.ukrlife.org/veselinky13.html>
- C. 120. Мамо, скажи, будь ласка... (веселинка). URL: <http://web.archive.org/web/20190924080605/http://abetka.ukrlife.org/veselinky17.html>
- C. 122. *Сухомлинський В.* Покинуте кошеня. URL: <http://web.archive.org/web/20190924080627/http://abetka.ukrlife.org/sukhom63.html>

ЗМІСТ

<i>Звуки і букви. Алфавіт. Наголос</i>	5
Шкільний дзвінок нас кличе до навчання	5
«Нарядилась осінь в дороге намисто...»	12
<i>Слово. Значення слова</i>	31
Де козак, там і слава	31
<i>Будова слова</i>	52
«Які чудесні барви у нашій рідній мові...»	52
<i>Вимова і правопис слів з ненаголошеними голосними [e], [u] в коренях</i>	66
Оповідання та авторські казки	66
<i>Префікс</i>	85
П'єси	95
<i>Суфікс</i>	103
<i>Частини мови</i>	109
«Моя байка, добрі люди, у пригоді, може, буде»	109
<i>Іменник</i>	112
Гумористичні вірші	114

Навчальне видання

Сапун Галина Михайлівна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти

У 2-х частинах

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Редагування і верстання: *Оксана Бучковська*

Літературне редагування: *Любов Левчук, Людмила Олійник*

Художнє оформлення: *Юлія Литвин, Людмила Соколик,
Олена Демчак, Світлана Бедна, Олена Сажко, Віталій Дзюбак*

Дизайн обкладинки: *Юлія Литвин*

Формат 70x100/16. 10,69 ум. др. арк., 9,82 обл.-вид. арк. Тираж 30 476. Замовлення №261/05.

Редакція газети «Підручники і посібники».

46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21.

Збут: pip.ternopil@ukr.net Редакція: editoria@i.ua www.pp-books.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5143 від 05.07.2016 р.

Книга-поштою: а/с 376, Тернопіль, 46011.

Тел.: 096-948-09-27, 097-50-35-376

pip.bookpost@gmail.com

Віддруковано у ПП «Юнісофт»

61036, м. Харків, вул. Морозова, 13б, www.tornado.com.ua

Свідоцтво ДК № 3461 від 14.04.2009 р.